

ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՆԱԽԱՄԱՍՆԻԿԱՎՈՐՄԱՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Քննության ենթակա բնագավառը հայ լեզվաբանության ուշադրության ոլորտից դուրս չի մնացել: Արդի հայերենի ածանցման և ածանցների հարցն իր վրա է սեեռել շատ հետազոտողների ուշադրությունը, որոնք իրենց ուսումնասիրություններով բաղմակողմանի վերլուծության են ենթարկել այն [1, 3, 4, 5]*:

Տվյալ խնդրին մենք անդրադարձել ենք քանակական ենթամեթոդի օգնությամբ և փողծել ենք պաղղաբանել ժամանակակից հայերենի ածանցման (նախածանցման) բառակազմական ու գործառական (ֆունկցիոնալ) փոհադաբերությունները, նրանց վիճակագրական վերլուծության պատկերը**:

Այստեղ տեղ չի գտել ընտրանքային հայեցակետը, քանի որ ածանցման (նախածանցման) վիճակագրական հիմնավոր բնութագրման համար անհրաժեշտ է դիտել յուրաքանչյուր նախածանցի բոլոր կապակցություններն² ամենատարբեր արմատների ու հիմքերի հետ, որոնցից յուրաքանչյուրն իմաստային տեսակետից կարող է ունենալ յուրահատուկ դրսևորում՝ իմաստային նոր երանգ:

Հայերենի նախածանցման հարցում դեռևս չունենք միասնական մոտեցում: Խոսքը վերաբերում է ինչպես տերմինի, այնպես էլ բուն պրոցեսի պարզորոշ նկարագրմանը: Մ. Աբեղյանն այդ կարգի բաղադրությունները տարբերում է որպես առանձին խումբ և կոչում է առաջադիրներով բաղադրություններ: Այնուհետև արմատավորվում են «նախածանց» և «նախածանցում, տերմինները: Գ. Բ. Զահուկյանը⁶ նախածանցներին հատկացնում է եղեք կարգի իմաստային գործառական ար-

*) Ածանցներին անդրադարձել են նաև բոլոր այն հեղինակները, որոնք ուսումնասիրության առարկա են դարձրել հայերենի բառակազմության բաժինը:

**) Հայերենի ածանցման (նախածանցման) վիճակագրական վերլուծության համար որպես աղբյուր օգտագործել ենք Հ. Խ. Բարսեղյանի «Հայերեն ուղղագրական, ուղղախոսական, տերմինաբանական բառարանը»: Լրացումներ ենք կատարել է. Բ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանից»:

ժեքներ. առաջին կարգի նախածանցներն ունեն ժխտողական, բացառողական աղծեք (ան-, դժ-, չ-, տ- և այլն) երկրորդ կարգի նախածանցներն արտահայտում են «ժամանակային» իմաստ [կրկնության՝ վեր(ա)], երրորդ կարգի նախածանցները՝ արտ(ա), ենթ(ա), միջ(ա), և այլն՝ «ստորածական» իմաստներ: Հեղինակն իրավացիորեն դրանք բուն իմաստով ածանցներ (նախածանցներ) չի համարում, քանի որ վերջիններս իմաստային առումով հարաբերակից են ժամանակի ու տեղի մակբայներին (առաջ, դուրս, ետ, ներս և այլ բաղադրիչներով հարաբերական կազմություններին):

Նշված ածանցները, այնուամենայնիվ, հետևողականորեն մեկ ընդհանուր տերմինով չեն կոչվում: Սրանք մերթ անվանվում են ածանցներ, մերթ՝ ածանցական մասնիկներ, իսկ ժխտականները՝ երբեմն ժխտական նախամասնիկներ:

Կարծում ենք ժամանակակից հայերենի նախածանցներն իմաստային առումով իրոք լիարժեք ածանցներ չեն: Հետևապես, բուն նշանակութունից ելնելով՝ ավելի ճիշտ կլինեք նրանց անվանել նախամասնիկներ: Ըստ այդմ կարելի է տալ նախամասնիկի ընդհանրական սահմանումը հետևյալ ձևակերպմամբ. այն ձևույթը, որը դրվելով բառի սկզբում՝ նրան տալիս է հիմնականում տարածական, բացասման, ինչպես նաև վերստին կառավելու իմաստ, կոչվում է նախամասնիկ:

Լեզվական միավորի, այլ կերպ ասած՝ բառի կազմում սովորաբար առանձնանում են արմատական ու ածանցական ձևույթներ՝ իմաստի տեսակետից անտարալուծելի միավորներ, որոնք էապես տարբերվում են միմյանցից: Եթե ածանցական ձևույթն օժտված է ձևական, կառուցվածքային նշանակությամբ, ապա արմատական ձևույթին հատուկ է որոշակի, երբեմն նաև՝ ամենաընդհանուր նշանակություն: Հենց դրանից էլ կախված է արմատական ու ածանցական ձևույթների կապակցելիության առտիճանը: Արմատական ձևույթները կարող են միանալ միայն սահմանափակ թվով ածանցական ձևույթների հետ, մինչդեռ ածանցական ձևույթները զուգորդվում են մեծ թվով ամենատարբեր արմատական ձևույթների հետ (12, 14), փոխելով վերջիններիս կոնկրետ նշանակությունը. ուսենք՝ տուն-տնվոր: Այստեղ-վոր ածանցական ձևույթը փոխում է տուն ձևույթի կոնկրետ նշանակությունը: Հայերենի նախածանցական ձևույթներին այդպիսի յուրահատկություն վերագրել չենք կարող: Նրանք կատարում են միայն մասնիկի դեր: Եթե ասում ենք առտուն, ապա տուն բառի կոնկրետ իմաստը չենք փոխում, այլ ժխտում կամ բացառում ենք այն: Վերականգնել բառի մեջ կառուցել նախատիպ հիմքը նոր կոնկրետ իմաստ չի ստացել, այլ ձեռք է բերել ժամանակային կամ կրկնության իմաստ (6) և այլն:

Ինչեկիցե, նախամասնիկները ժամանակակից հայերենի բառակալմովյան կարևոր միավորներից են և վիճակագրական հետազոտության համար լուրջ հետաքրքրություն են ներկայացնում:

Մենք հիմնականում կանգ կառնենք արդի հայերենի ածանցական (նախամասնիկների) ու արմատական ձևույթների զուգորդման վրա: Քանակական վերլուծության մեթոդի օգնությամբ կփորձենք ցույց տալ նախամասնիկների բառակազմական-կառուցվածքային ունակությունները:

Այդ տեսանկյունով քննության առնենք ան— նախամասնիկը: Վիճակագրական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ան— մասնիկը, ըստ վերոհիշյալ բառարանների տվյալների, հանդես է եկել 6000 տարբեր արմատների ու հիմքերի հետ՝ արտահայտելով ժխտման, բացասման իմաստ:

Հետաքրքիր պատկեր են ներկայացնում ան—ի բոլոր բաղադրությունները: Սրանք, ըստ կառուցվածքային-բառակազմական հատկությունների, բաժանել ենք հինգ առանձին խմբերի: Առաջին խումբը բնորոշվում է նրանով, որ ան— ժխտական նախամասնիկը միանում է մեկ արմատի հետ, որն ունի ինքնուրույն գործածություն (ան—ից անկախ): Օրինակ. անազան, անագի, անազատ, անագդ, անագնիվ, անաղոտ, անաթոռ և այլն* (ընդամենը 1046 բառ):

Երկրորդի խմբում նույնպես ան—ը միանում է մեկ արմատի հետ, սակայն վերջինս, ի հակադրության առաջին խմբի բառերի, չունի ինքնուրույն գործածություն. անաղաւտ, անամաշ, անաշխատ, անապակ, անաղայուն, անբախ, անբաղդատ, անբառո և այլն (ընդամենը՝ 46):

Երրորդ խմբում հանդես է եկել 2642 բառ: Այստեղ ան—ը հանդես է գալիս նախատիպ հիմքի հետ, որն ունի մեկից ավելի բաղադրիչներ. ըստ որում նախատիպի բաղադրիչները կարող են նաև ինքնուրույն օգտագործվել: Ասենք՝ անագատական—ի նախատիպը՝ ագատական—ը, կարող է ինքնուրույնաբար օգտագործվել և՛ ագատ և՛ ագատական ձևերով, նույնը՝ անագգական, անագգային, անագգական և այլն: Մինչդեռ անագնվւրբար, անամուսնութուն, անամուսնական և այլ բառերում նախատիպերի բաղադրիչներն առանց ձևափոխության ինքնուրույն օգտագործվել չեն կարող: Օրինակ՝ ագնվ, ամուսն բառամասերն ինքնուրույն գործածություն չունեն:

Երրորդ խմբի բառերի յուրահատկությունն է նաև այն, որ սրանց նախատիպ հիմքերն ունեն ան—ից անկախ՝ ինքնուրույն գործածություն.

*) Այս և հաջորդ բոլոր խմբերի ամբողջական ցանկը տեղի սղության պատճառով չենք բերում:

ան-ազատություն, ան-ազգակից, ան-ազգակցություն, ան-ազդի, ան-ազնվաբար, ան-աղունաց, ան-ամորձիք, ան-այցելություն, ան-աշխատասեր, ան-աշխարհիկ, ան-աստվածագետ և այլն:

Ջորրորդ խմբի (174 բառ) յուրաքանչյուր միավոր, ան-ից բացի, իր մեջ պարունակում է երեք և ավելի բաղադրիչներ, որոնցից յուրաքանչյուրը կարող է հանդես գալ որպես առանձին բառ: Այստեղ ան-ին հաջորդող բառամասի բաղադրիչները շղթայաձև կապված են միմյանց հետ՝ առանց ձևափոխության ենթարկվելու: Հատկանշական է, որ այդ բաղադրիչներից ամեն մեկի հետ առանձին ան— ժխտականը կարող է գործածվել (խոսքն այստեղ արմատական բաղադրիչների մասին է): Վերցնենք անգործունակություն բառը: Այստեղ գործունակություն նախատիպը լադկացած է գործ, ունակ, այդ երկուսի միացումով՝ նաև գործունակ և ուրյուն բաղադրիչներից: Ան-ը սրանցից յուրաքանչյուրի հետ կարող է միանալ և ինքնուրույն բառ կազմել (հիշարկե, նկատի չունենք — ություն ածանցական ձևով): Այսպես՝ գործ-անգործ, ունակ-անունակ, գործունակ-անգործունակ և վերջապես՝ գործունակություն-անգործունակություն:

Ջորրորդ խմբում ան— նախամասնիկին հաջորդող ամբողջ բառամասը նույնպես ունի ինքնուրույն ու անկախ կիրառություն. անազատականություն, անախտավորություն, անանունակություն, անբարոյականացնել, անբերունակություն, անգազանցիկություն, անիշխանականություն, անիրավացիություն, աննպատակահարմարություն, անօրինականություն և այլն:

Հինգերորդ խմբի (2092 բառ) բառերը կազմված են մեկից ավելի բաղադրիչներ ունեցող նախատիպ հիմքերից, որոնք առանց ան-ի ինքնուրույն գործածություն չունեն. ան-ախորժանալ, ան-ախտաբար, ան-ախտականություն, ան-ակնածապես, ան-ակնկալաբար, ան-ահություն, ան-աղաթթվություն, ան-աղաբ, ան-աղաբտոբեն, ան-անություն, ան-ամուքանալ, ան-ամոքոբեն, ան-ամորձություն, ան-անձնականալ, ան-անցական, ան-ազատաբար, ան-ասնաբույծ, ան-ասնագուրկ, ան-ասնակերպ և այլն:

Եթե ամփոփենք նշված բոլոր խմբերի արդյունքների քանակական պատկերը, ապա ակնառու կդառնա ժամանակակից հայերենում ան— ժխտական նախամասնիկի կառուցվածքային-բառակազմական արժեքը: Առանձնացված բոլոր խմբերն իրենց մեջ ընդգրկում են միայն լեզվական ածանցված միավորներ: Սրանք, ինչպես ածանցման ենթարկված ամեն մի բառ, ունեն երկու բառակազմական տարր. այն է՝ նախատիպ հիմք և ածանցական մաս: Առաջին և երկրորդ խմբերում ունենք պարզ նախատիպ հիմք և մեկ բառակազմական երկրորդական ձևույթ,

որոնց ընդհանուր թիվն է՝ 1092: Օրինակ. ան-ազան, ան-ազի, ան-ազատ, ան-ազդ, ան-լույս, ան-խամբ, ան-մեղ, ան-մուտ, ան-նկատ, ան-օգ և այլն: Երրորդ, չորրորդ և հինգերորդ խմբերում նախատիպ հիմքերը բազմաբաղադրիչ են: Սրանք անհամեմատ ավելի մեծ թիվ են կազմում (4871 բառ). ան-ախորժական, ան-աղաթքվային, ան-գաղափարակա-նություն, ան-եթեսպաշտություն, ան-իրավացիություն, ան-նպատակա-հարմարություն, ան-ակնկալելիություն և այլն:

Ժխտական ան— նախամասնիկի բառակազմական-կառուցվածքա-յին հարաբերության վիճակագրական պատկերը կարող ենք արտահայտել հետևյալ աղյուսակով (№ 1):

Աղյուսակի տվյալները ցույց են տալիս, որ ան-ի բառակազմական ընդունակություններն անհամեմատ ավելի համեստ են առանձնապես երկրորդ խմբում, ուր նախատիպ պարզ հիմքն ինքնուրույն գործածու-թյուն չունի: Ան-ի այդ նույն հատկությունը ցածր է նաև չորրորդ խմբում, որտեղ նախատիպ հիմքի բաղադրիչների թիվը համեմատաբար ավելի մեծ է:

Այժմ տեսնենք, թե ան— նախամասնիկին հաջորդող բառամասը (նախատիպ հիմքը) ինչպիսի խոսքի մասային պատկանելություն կարող է ունենալ: Այդ տեսակետից առանձնապես աչքի է ընկնում գոյականը: Դա պատահական չէ, քանի որ հայերենում բոլոր գոյականները տեսա-կանորեն կարող են ստանալ ան-ժխտական նախամասնիկը: Վիճակա-գրական ոչ ընտրովի վերլուծությունն արդարացնում է այդ միտքը: Առանձնացված ավելի քան վեց հազար տարբեր բառերից ան-ով բա-ղադրվել են 2823 բառ, որոնք միայն գոյական նախատիպով հիմքեր են: Դրանցից են. ան-ազի, ան-ազդ, ան-ախտ, ան-ածանց, ան-ակոտ, ան-սղիֆ, ան-կարգ, ան-համաչափություն, ան-շահ, ան-վնաս, ան-վտանգ, ան-փոփոխում, ան-ֆառ, ան-ֆարոզ և այլն: Ածական նախատիպ հիմքը շխտվել է 1976 անգամ: Ան-ազան, ան-ազդեցիկ, ան-ամփոփ, ան-արտա-նայտիչ, ան-երջանիկ, ան-խզելի, ան-կշռային, ան-մահաբեր, ան-շար-ժունակ, ան-սեռունակ, ան-օգտակար, ան-օրինակելի և այլն:

Եթե առաջին դեպքում ան— նախամասնիկը բացառում կամ ժըխ-տում էր իրեն հաջորդող բառամասի գոյականական իմաստը, ապա այս-տեղ ժխտում է հաջորդող բառամասի (նախատիպի) արտահայտած հատկանիշը:

Ան-մասնիկը ակտիվություն է ցուցաբերում նաև մակբայների հետ հարաբերություն ստեղծելիս: Այդ դեպքում ան-ը ժխտում է իրեն հաջոր-դող բառամասի արտահայտած հատկանշի հատկանիշը: Օրինակ. ան-ազնվսրեն, ան-ակնածաբար, ան-ամոքխածորեն, ան-աւտովածորեն, ան-արժանաբար, ան-արժանապես, ան-բաղդատապես, ան-բարեխղճաբար,

ան-գարդարար, ան-կախարար, ան-համամասնորեն, ան-հեղապես և այլն, որոնց ընդհանուր թիվը կազմում է 809 բառ:

Ա Ղ յ ու ս ա կ 1

Ա Ղ յ ու ս ա կ 2

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{1046}{6000}$	17,43
II	$\frac{46}{6000}$	0,74
III	$\frac{2642}{6000}$	44,03
IV	$\frac{174}{6000}$	2,9
V	$\frac{2092}{6000}$	34,90

Խոսքի մաս	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
գոյական	$\frac{2823}{6000}$	47,05
նախատիպ	$\frac{1976}{6000}$	32,93
մակբայ	$\frac{809}{6000}$	13,48
բայ	$\frac{335}{6000}$	5,58
նախատիպ	6000	

Բայի հետ միանալիս ան-ը ժխտում է նրա արտահայտած գործողությունը: Օրինակ. ան-ալիաբալ, ան-ախորժանալ, ան-բարոյականացնել, ան-եզրացնել, ան-զգամել, ան-զգայանալ, ան-զգուշացնել, ան-մեղացնել և այլն: Սրանց թիվը կազմում է 205 բառ: Իսկ եթե դրանց ավելացնենք 84 բայարմատ՝ ան-աշխատ, ան-բախ, ան-բավ, ան-բեկ, ան-բուծ և այլն, ինչպես նաև 16 բայահիմք՝ ան-լվաց, ան-խոստովան, ան-մեծար և այլն, ապա ընդհանուր թիվը կկազմի 335 բառ: Այդ թիվը, գուցե, որոշ շափով տարօրինակ թվա, որովհետև հայտնի է (6), որ բայարմատները հայերենում ունեն բառակազմական ամենալայն հնարավորությունները: Դա իրոք այդպես է: Սակայն մեր ցույց տված թիվը դրան չի հակասում, քանի որ բազմաթիվ բայարմատներով բաղադրված նախատիպ հիմքեղ, որոնք հաջորդել են ան-ժխտական նախամասնիկին, չենք դիտել որպես բայարմատով բաղադրված նախատիպ հիմք, այլ լիերագրել ենք այն խոսքի մասերին, որոնցով նրանք հիրավի հանդես են եկել: Ասենք՝ ան-բերելի, ան-բերք, ան-բախելի, ան-ներելի, ան-ներեկորեն, և այլ բառերում ժխտական նախամասնիկին հաջորդող բառամասերը բաղադրված են բայարմատներով, մինչդեռ դրանք համապատասխանաբար դիտել ենք որպես ածական (—բերելի, բախելի, —ներեկորի), բայ (—ներել), մակբայ (—ներեկորեն) և գոյական (—բերք, —ներեկորություն):

Քննության ենթակա բաղադրանկում հանդիպել են նաև այնպիսի բառեր, որոնց մեջ ան-ին հաջորդող նախատիպը հավասարապես կարող է պատկանել տարբեր խոսքի մասերի: Օրինակ. գոյական-ածական՝ ան-

անջատիչ, ան-լեղի, ան-կենդանի, ան-միջնորդ և այլն կամ՝ կարող է հանդես գալ որպես ածական-գոյական՝ ան-անդորր, ան-բնիկ, ան-իմաստասեր, ան-կուսակցական, ան-հեղափոխական, ան-մարտակից, ան-նյութեղեն, ան-շեն, ան-պարտիական և այլն, որոնց ընդհանուր թիվը հասնում է քառասունի: Ցուցակում տեղ են գտել նաև՝ գոյական արմատով նախատիպեր, որոնք առանց ան-ի շունեն ինքնուրույն կիրառություն (ան-հանց, ան-մեղ, ան-օրեն և ան-է) գոյական-մակբայ (ան-երեկ), գոյական —կապ (ան-անց, ան-տակ), գոյական-ձայնարկություն (ան-օրոր), բայ-գոյական (ան-տալ), ածական-մակբայ (ան-խառնահայի, ան-հավասարաբիւլ, ան-նիշտ, ան-մարդավարի, ան-մեկին, ան-պակաս), ածական-գոյական-մակբայ (ան-հոգնակի), թվական (ան-երկրորդ), եղանակավորող բառ (ան-շնորհավոր), եղանակիչ (ան-պիտո), ածական-կապ (ան-համեմատ, ան-նման), մակբայ-կապ (ան-հանդիման), կապ (ան-հանդեպ):

Հայերենի ան— ժխտական նախամասնիկի՝ տարբեր խոսքի մասերի հետ ունեցած հարաբերության, աղյուսակային տեսքը հետևյալն է* (№ 2)

Այժմ անդրադառնանք այն հարցին, թե ան-նախամասնիկը ինչպիսի վիճաբանեցներ ունեցող հիմքերի հետ կարող է զուգորդվել (անկախ խոսքի մասային պատկանելությունից և իր մեջ պարունակած բաղադրիչների թվից): Ան....-աբար զուգորդությունն ուսումնասիրության ենթարկված բառացանկում հանդիպել է 154 անգամ. ան-ազնիվ-աբար, ան-ախորժ-աբար, ան-ակնած-աբար, ան-ամոքիած-աբար, ան-այլափոխաբար և այլն*:

Ան....-ալ(անալ)-ի հետ զուգորդվել է 41 անգամ՝ ան-բանալ, ան-բավական-անալ, ան-բարոյ-անալ, ան-չար-անալ և այլն:

Ան....-ել՝ 94. ան-գր-ել, ան-լար-ել, ան-խախտ-ել, ան-խոտորել, ան-ծածկ-ել, ան-պայք-ել, ան-սաստ-ել, ան-վար-ել, ան-ուտ-ել, ան-փշ-ել և այլն:

Ան....-ալի՝ 29. ան-աղերս-ալի, ան-արդարան-ալի, ան-բաղձ-ալի, ան-գր-ալի, ան-դառն-ալի, ան-հուս-ալի, ան-ծանձր-ալի, ան-շնորհ-ալի, ան-իման-ալի, ան-փութ-ալի և այլն:

Ան....-ելի՝ 85. ան-անճակ-ելի, ան-բաժան-ելի, ան-բախ-ելի, ան-բաղադր-ելի, ան-բաղդատ-ելի, ան-բեկ-ելի, ան-բեկան-ելի, ան-բեր-ելի, ան-ժխտ-ելի և այլն:

*) Զույգ խոսքի մասերով արտահայտված, ինչպես նաև այլ խոսքի մասերով հատուկ են հանդես եկած բառերն ընդգրկված չեն աղյուսակում:

*) Այս և հաջորդ զուգորդությունների լրիվ պատկերը տեղի սղության պատճառով նույնպես չենք տալիս:

Ան-....-ագիւն՝ 2. ան-խնդ-ագիւն, ան-հիվանդ-ագիւն:

Ան-....-ած՝ 4 բառ. ան-երկյուղ-ած, ան-զարգաց-ած, ան-ողորմ-ած, ան-տար-ած:

Ան-....-ածու՝ 1. ան-ծաղր-ածու:

Ան-....-ակ՝ 46՝ ան-արեգ-ակ, ան-գիտ-ակ, ան-գոհուն-ակ, ան-հա-ջող-ակ, ան-հշան-ակ, ան-շարժուն-ակ, ան-պարուն-ակ, ան-փառուն-ակ, և այլն:

Ան-....-ակա՝ 1.՝ ան-մերձ-ակա:

Ան-....-ակի՝ 3. ան-հոգն-ակի, անորոշ-ակի, անուղղ-ակի:

Ան-....-(ա)կան՝ 226. ան-ազատ-ական, ան-ազդ-ական, ան-ազդող-ական, ան-ազնվ-ական, ան-ախորժ-ական, ան-ախտ-ական, ան-աղբիւս-ական, ան-անշատ-ական, ան-բուժ-ական, ան-երածշտ-ական, ան-զգուշ-ական և այլն:

Ան-....-այիւն՝ 32. ան-ազգ-այիւն, ան-ալոհոլ-այիւն, ան-աստղ-այիւն, ան-բորբոս-այիւն, ան-երկր-այիւն, ան-էլեկտրոն-այիւն և այլն:

Ան-....-ան՝ 10. ան-ապակ-ան, ան-իշխ-ան, ան-կայ-ան, ան-կար-կատ-ան, ան-կերպար-ան, ան-կով-ան, ան-հեծ-ան, ան-պատ-ան, ան-տապ-ան, ան-փոխ-ան:

Ան-....-անակ՝ 2. ան-ժամ-անակ, ան-հանգ-անակ:

Ան-....-անի՝ 2. ան-ակ-անի, ան-պիտ-անի:

Ան-....-անք՝ 18. ան-դրվատ-անք, ան-զրոս-անք, ան-քշնամ-անք, ան-խղմտ-անք, ան-կապ-անք, ան-կերպար-անք, ան-հարգ-անք, ան-հեռ-անք, ան-հոս-անք, ան-հրապուր-անք, ան-մեծար-անք, ան-մխի-թար-անք, ան-շարշար-անք, ան-պատ-անք, ան-պարծ-անք, ան-սեթևեթ-անք, ան-տանջ-անք, ան-տենջ-անք:

Ան-....-(ա)պես՝ 38. ան-այլայլ-ապես, ան-անշատ-ապես, ան-ուր-դար-ապես, ան-արժան-ապես և այլն:

Ան-....-աստ՝ 2. ան-երկիմ-աստ, ան-իմ-աստ:

Ան-....-աստի՝ 2. ան-հավ-աստի, ան-նավ-աստի:

Ան-....-(ա)վետ՝ 6. ան-արդյուն-ավետ, ան-հարմար-ավետ, ան-հոտ-ավետ, ան-շահ-ավետ, ան-ուրախ-ավետ, ան-օգտա-վետ:

Ան-....-ավոր՝ 54. ան-պատշան-ավոր, ան-պարտ-ավոր, ան-սան-ձան-ավոր, ան-սերմն-ավոր, ան-սպաս-ավոր, ան-վիր-ավոր, ան-վտանգ-ավոր, ան-փառ-ավոր և այլն:

Ան-....-ատակ՝ 1. ան-հիշ-ատակ:

Ան-....-արան՝ 8. ան-ապաստ-արան, ան-գործ-արան, ան-դաս-արան, ան-լս-արան, ան-կայ-արան, ան-կաց-արան, ան-հեն-արան, ան-նվագ-արան, ան-պատսպ-արան:

Ան-...-արիմ՝ 1. ան-հավատ-արիմ:

Ան-...-արկ՝ 1. ան-սալ-արկ:

Ան-...-ացի(եցի)ցի՝ 4. ան-արդար-ացի, ան-իրավ-ացի, ան-նշմարտ-ացի, ան-մտ-ացի:

Ան-...-ացու՝ 4. ան-մահ-ացու, ան-մահկան-ացու, ան-սլոտան-ացու ան-սերմ-ացու:

Ան-...-բան՝ 1. ան-տրամա-բան:

Ան-...-գետ՝ 3. ան-ղիվանա-գետ, ան-ինքնա-գետ, ան-փաղափա-գետ:

Ան-...-գործ՝ 4. ան-արժանա-գործ, ան-բարե-գործ, ան-կատարելա-գործ, ան-ձեռա-գործ:

Ան-...-եղ՝ 1. ան-հանճար-եղ:

Ան-...-եղեն՝ 3. ան-իր-եղեն, ան-մարմն-եղեն, ան-նյութ-եղեն:

Ան-...-եստ՝ 1. ան-պան-եստ:

Ան-...-ի՝ 15. ան-ազգ-ի, ան-աղ-ի, ան-անդր-ի, ան-առափին-ի, ան-արժանի, ան-ընտան-ի, ան-թեր-ի, ան-խոտորնակ-ի, ան-հայտն-ի, ան-նոռն-ի, ան-մարդավար-ի, ան-մեծարգ-ի, ան-մեկուս-ի, ան-տեղ-ի, ան-փաղափավար-ի:

Ան-...-իկ՝ 26. ան-աշխարհ-իկ, ան-առ-իկ, ան-առողջապահ-իկ, ան-բարեկեցիկ, ան-բն-իկ, ան-քափսնց-իկ, ան-տոհմ-իկ և այլն:

Ան-...-իմ՝ 1. ան-ուշ-իմ:

Ան-...-ին՝ 2. ան-դժվար-ին, ան-սարհ-ին:

Ան-...-իշ՝ 25. ան-անջատ-իշ, ան-բավականացուց-իշ, ան-բարոյա-կանացուց-իշ, ան-մեկուս-իշ, ան-համոզեցուց-իշ, ան-յուղանց-իշ և այլն:

Ան-...-իք՝ 8. ան-ամորձ-իք, ան-գործ-իք, ան-երախտ-իք, ան-կարծ-իք, ան-կեղծ-իք, ան-հայրենիք, ան-նաշակել-իք, ան-սպասել-իք:

Ան-...-կոտ՝ 2. ան-ղիմաց-կոտ, ան-պահանջ-կոտ:

Ան-...-մունք՝ 3. ան-զգաց-մունք, ան-մտած-մունք, ան-սլաշտա-մունք:

Ան-...-յա՝ 5. ան-գործուն-յա, ան-երկր-յա, ան-ժամանակ-յա, ան-ոսկր-յա, ան-ֆրիստոն-յա:

Ան-...-յալ՝ 4. ան-բաղադր-յալ, ան-կատար-յալ, ան-որակ-յալ, ան-ստորոգ-յալ:

Ան-...-յակ՝ 2. ան-լուսն-յակ, ան-ոսպն-յակ:

Ան-...-յան՝ 1. ան-ժամանակ-յան:

Ան-...-յուն՝ 7. ան-բարեհնչ-յուն, ան-զնա-յուն, ան-զգա-յուն, ան-հնչ-յուն, ան-մագնիսազգա-յուն, ան-մեա-յուն, ան-սլաշ-յուն:

Ան-...-ն՝ 7. ան-ազնվաբար-ն, ան-բարեբար-ն, ան-բար-ն, ան-խարդախաբար-ն, ան-խտրաբար-ն, ան-հան-ն, ան-սլոտ-ն:

Ան-...-ող՝ 6. ան-աջ-ող, ան-զիչ-ող, ան-հանդուրժ-ող, ան-հաջ-ող,
ան-հասկաց-ող, ան-վարվեց-ող,:

Ան-...-ոն՝ 3. ան-գործ-ոն, ան-զգ-ոն, ան-մեռ-ոն:

Ան-...-ովի՝ 1. ան-ֆանդ-ովի:

Ան-...-ոտ՝ 5. ան-երկչ-ոտ, ան-հավակն-ոտ, ան-մր-ոտ, ան-
նավանց-ոտ, ան-վեհեր-ոտ:

Ան-...-որդ՝ 13. ան-լծ-որդ, ան-կց-որդ, ան-հաջ-որդ, ան-հավակն-
որդ, ան-ծայն-որդ, ան-միջն-որդ, ան-մնաց-որդ, ան-նախ-որդ և այլն:

Ան-...-որեն՝ 98 անգամ. ան-ազնվ-որեն, ան-ամոթխած-որեն, ան-
անջատ-որեն, ան-առարկելի-որեն, ան-առաված-որեն, ան-մարդկայն-
որեն, ան-միջական-որեն և այլն:

Ան-...-ոց՝ 5. ան-ամր-ոց, ան-բազմ-ոց, ան-խար-ոց, ան-ծածկ-ոց,
ան-միտ-ոց:

Ան-...-ապան՝ 3. ան-պան-ապան, ան-պան-պան, ան-պաշտ-պան:

Ան-...-ված՝ 4. ան-հավել-ված, ան-հատ-ված, ան-հար-ված, ան-
հերձ-ված:

Ան-...-տու՝ 1. ան-հաշվե-տու:

Ան-...-բորդ՝ 1 ան-երկ-բորդ:

Ան-...-ու՝ 10. ան-աղնառ-ու, ան-այցել-ու, ան-աշառ-ու, ան-
երկրպագ-ու, ան-իրավառ-ու, ան-կաշառառ-ու, ան-հոտառ-ու, ան-
մտառ-ու, ան-վերահաս-ու, ան-փորձառ-ու:

Ան-...-ություն՝ 868. ան-ազատական-ություն, ան-ազատ-ություն,
ան-ազգական-ություն, ան-ազգակց-ություն, ան-ազդեցիկ-ություն, ան-
ազնվ-ություն, ան-ազատամիգ-ություն, ան-կողմնասիր-ություն, ան-հա-
մակարգ-ություն, ան-համաձայն-ություն և այլն:

Ան-...-ուկ՝ 11. ան-բան-ուկ, ան-բողբոջ-ուկ, ան-ծած-ուկ, ան-
կնդր-ուկ, ան-հեղեղ-ուկ, ան-մազմզ-ուկ, ան-մեռ-ուկ, ան-միջ-ուկ, ան-
տաղտ-ուկ, ան-տամ-ուկ, ան-փափ-ուկ:

Ան-...-ունի՝ 1. ան-ծանոթ-ունի:

Ան-...-ում՝ 50. ան-արտագատ-ում, ան-գոյաց-ում, ան-զղջ-ում,
ան-էաց-ում, ան-խոտոր-ում, ան-հատուց-ում, ան-հերբ-ում, ան-մա-
հաց-ում, ան-նեռ-ում և այլն:

Ան-...-ույթ՝ 6. ան-զայր-ույթ, ան-ծածկ-ույթ, ան-հաս-ույթ, ան-
ծանճ-ույթ, ան-շահ-ույթ, ան-վերջ-ույթ:

Ան-...-ույր՝ 2. ան-կափ-ույր, ան-պար-ույր:

Ան-...-ուն՝ 26. ան-արք-ուն, ան-երեւ-ուն, ան-իմաստ-ուն, ան-
կանգ-ուն, ան-հաս-ուն, ան-ձեղ-ուն, ան-նկ-ուն, ան-շարժ-ուն, ան-հեղ-
ուն և այլն:

Ան-...-ունի՝ 1. ան-ծեւ-ունի:

Ան-....ունշ՝ 2. ան-մո-ունշ, ան-տեք-ունշ:

Ան-....ունք՝ 2. ան-քերքեր-ունք, ան-իրավ-ունք:

Ան-....ուն՝ 3. ան-հար-ուն, ան-վայել-ուն, ան-տես-ուն:

Ան-....ուստ՝ 2. ան-կոր-ուստ, ան-փախ-ուստ:

Ան-....ուտ՝ 3. ան-աղ-ուտ, ան-խախ-ուտ, ան-հոսան-ուտ:

Ան-....ուրդ՝ 2. ան-հազ-ուրդ, ան-խառն-ուրդ:

Ան-....ք՝ 37. ան-աղոք-ք, ան-բաժին-ք, ան-խոս-ք, ան-ծալ-ք, ան-մոտ-ք, ան-ջան-ք, ան-սրուն-ք, ան-վայելք-ք, ան-վեր-ք, ան-տես-ք, ան-օրեն-ք և այլն:

Ան— նախամասնիկի ու վերջածանցավոր հիմքերի զուգորդման պատկերն ավելի պարզ կարող է արտահայտվել հետևյալ աղյուսակով (№ 3):

Երեք աղյուսակների ամփոփիչ տվյալներից կարելի է եզրակացնել, որ ան— ժխտական նախամասնիկի բառակազմական հնարավորություններն առանձնապես լայն ծավալում են գտել երրորդ խմբում

2642

աղյուսակ 1), որտեղ, ինչպես նշված է, նախատիպ հիմքն ունի մեկից ավելի բաղադրիչներ և ան-ից անկախ՝ ինքնուրույն գործածություն: Բառակազմական տեսակետից երկրորդ արդյունքը նկատվում է հինգե-

6000

րորդ խմբում $\frac{2092}{6000}$, որտեղ ան-ին հաջորդող բառահատվածը նույնպես

ունի մեկից ավելի բաղադրիչներ, սակայն այն տարբերությամբ, որ այս նախատիպ հիմքը զրկված է ինքնուրույն գործածությունից (սրանց հետ ան-ը, ինչպես կտեսնենք ստորև, բառակազմական կապերի մեջ է մտել ոչ թե անմիջապես, այլ նախորդ փուլերում): Ավելին՝ որոշ կազմություններում նախատիպ հիմքերի խմբերն արդեն աղոտացել են և առանց ան-ի չեն պահպանվում. անասնական, անասնակեր, անասնամուկ, անասնապես, անասնաբու, անդուկ, անհողդողդ, անդոք, անաչառ և այլն:

Բառակազմական հետաքրքիր տեսք ունի առաջին խումբը: Այստեղ նախամասնիկը 6000 բառից 1046-ում ազատորեն միանում է իրեն հաջորդող արմատին, որը, ան-ից անկախ՝ ունի ինքնուրույն կիրառություն:

Ան-ի բառակազմական շորրորդ արդյունքը նկատելի է IV խմբում $\frac{174}{6000}$, որտեղ նախամասնիկին հաջորդած բառամասերը համեմատա-

բար ավելի բաղմաբաղադրիչ են և, որ կարևոր է, սրանցում հանդես եկող լիմաստ բառակազմական ձևույթներն առանձին-առանձին կարող են ինքնուրույն գործածություն ունենալ: Այս խմբում ինքնուրույն գործածություն ունի նաև նախատիպ հիմքն ամբողջությամբ:

№	ան-ի դուգորդումը վեր- ջածանցավոր հիմքերի հետ	Հաճախակիանու- թյունը	Տոկոսներով
1	2	3	4
1	ան—...—արար	154 6000	2,56
2	ան—...—ալ	41 6000	0,68
3	ան—...—ել	96 6000	1,6
4	ան—...—ալի	29 6000	0,48
5	ան—...—ելի	85 6000	1,42
6	ան—...—ադին	2 6000	0,03
7	ան—...—ած	4 6000	0,06
8	ան—...—ածու	1 6000	0,016
9	ան—...—ակ	46 6000	0,77
10	ան—...—ակա	1 6000	0,016
11	ան—...—ակի	3 6000	0,05
12	ան—...—ական	226 6000	3,77
13	ան—...—ային	32 6000	0,53
14	ան—...—ան	10 6000	0,16
15	ան—...—անակ	2 6000	0,03
16	ան—...—անի	2 6000	0,03
17	ան—...—անք	18 6000	0,3
18	ան—...—ապես	38 6000	0,63

1	2	3	4
19	ա՛ն—.—աւստ	$\frac{2}{6000}$	0,03
20	ա՛ն—.—աւստի	$\frac{2}{6000}$	0,03
21	ա՛ն—.—աւիւտ	$\frac{6}{6000}$	0,1
22	ա՛ն—.—աւոր	$\frac{54}{6000}$	0,9
23	ա՛ն—.—աւտաւի	$\frac{1}{6000}$	0,016
24	ա՛ն—.—աբաւ	$\frac{8}{6000}$	0,13
25	ա՛ն—.—աբիմ	$\frac{1}{6000}$	0,016
26	աի—.—աբի	$\frac{1}{6000}$	0,016
27	ա՛ն—.—ացի	$\frac{4}{6000}$	0,06
28	ա՛ն—.—ացու	$\frac{5}{6000}$	0,08
29	ա՛ն—.—բաւ	$\frac{1}{6000}$	0,016
30	ա՛ն—.—դիւտ	$\frac{3}{6000}$	0,05
31	ա՛ն—.—դործ	$\frac{4}{6000}$	0,06
32	ա՛ն—.—հի	$\frac{1}{6000}$	0,016
33	ա՛ն—.—հիւն	$\frac{3}{6000}$	0,05
34	ա՛ն—.—հստ	$\frac{1}{6000}$	0,016
35	ա՛ն—.—ի	$\frac{15}{6000}$	0,25
36	ա՛ն—.—իւի	$\frac{26}{6000}$	0,43
37	ա՛ն—.—իմ	$\frac{1}{6000}$	0,016

1	2	3	4
38	ահ—...—հն	$\frac{2}{6000}$	0,03
39	ահ—...—հչ	$\frac{25}{6000}$	0,42
40	ահ—...—հք	$\frac{8}{6000}$	0,13
41	ահ—...—հստ	$\frac{2}{6000}$	0,03
42	ահ—...—հսնք	$\frac{3}{6000}$	0,05
43	ահ—...—յա	$\frac{5}{6000}$	0,08
44	ահ—...—յալ	$\frac{4}{6000}$	0,06
45	ահ—...—յալ	$\frac{2}{6000}$	0,03
46	ահ—...—յահ	$\frac{1}{6000}$	0,016
47	ահ—...—յսն	$\frac{7}{6000}$	0,12
48	ահ—...—տ	$\frac{7}{6000}$	0,12
49	ահ—...—ոգ	$\frac{6}{6000}$	0,1
50	ահ—...—ոն	$\frac{3}{6000}$	0,05
51	ահ—...—ովի	$\frac{1}{6000}$	0,016
52	ահ—...—ստ	$\frac{5}{6000}$	0,08
53	ահ—...—տք	$\frac{13}{6000}$	0,22
54	ահ—...—տրին	$\frac{98}{6000}$	1,63
55	ահ—...—ոց	$\frac{5}{6000}$	0,08
56	ահ—...—աղահ	$\frac{3}{6000}$	0,05

1	2	3	4
57	мн—...—қмб	$\frac{4}{6000}$	0,06
58	мн—...—мнл	$\frac{1}{6000}$	0,016
59	мн—...—рпрт	$\frac{1}{6000}$	0,016
60	мн—...—мл	$\frac{10}{6000}$	0,17
61	мн—...—млрjnлн	$\frac{868}{6000}$	14,47
62	мн—...—млқ	$\frac{11}{6000}$	0,18
63	мн—...—млнр	$\frac{1}{6000}$	0,016
64	мн—...—млс	$\frac{50}{6000}$	0,83
65	мн—...—млр	$\frac{6}{6000}$	0,1
66	мн—...—млр	$\frac{2}{6000}$	0,03
67	мн—...—млн	$\frac{26}{6000}$	0,43
68	мн—...—млнр	$\frac{1}{6000}$	0,016
69	мн—...—млнн	$\frac{2}{6000}$	0,03
70	мн—...—млнр	$\frac{2}{6000}$	0,03
71	мн—...—млн	$\frac{3}{6000}$	0,05
72	мн—...—млнн	$\frac{2}{6000}$	0,03
73	мн—...—млнн	$\frac{3}{6000}$	0,05
74	мн—...—млрр	$\frac{2}{6000}$	0,03
75	мн—...—р	$\frac{37}{6000}$	0,62

Ան-ի բառակազմական ամենացածր ընդունակությունը դրսևորվել է երկրորդ խմբում, ուր 6000 նախամասնիկավոր բառերից միայն քառասունվեցում է ան-ին հաջորդել արմատական նախատիպ, որը, սակայն, չունի ինքնուրույն գործածություն:

Գործառական տեսակետից ուշադրության արժանի կապեր է ստեղծվում, երբ ան-ը հարաբերության մեջ է մտնում այնպիսի նախատիպ հիմքերի հետ, որոնք պատկանում են տարբեր խոսքի մասերի (տե՛ս աղյուսակ 2): Ան-ը ամենից շատ միացել է գոյական նախատիպի հետ (2823 անգամ), որոնց մի մասի խոսքի մասային պատկանելությունը չի փոխել (հատկապես-ություն վերջածանց ունեցողներին), իսկ մյուս մասին փոխել է՝ դարձնելով նրանց ածական: 1976 անգամ շփման մեջ է մտել ածական նախատիպերի հետ՝ չփոխելով վերջիններիս խոսքի մասային կարգը: Մակբայական նախատիպերի հետ հարաբերության մեջ մտնելիս (809 անգամ) միայն բացառում է նախատիպի արտահայտած իմաստը՝ չփոխելով խոսքի մասային պատկանելությունը, քանի որ սրանցում մակբայակերտ ածանցների ընդգծված շեշտն ակնհայտ է: Համեմատաբար ավելի պակաս է հանդես եկել բայ ու բայարմատ նախատիպերի հետ (335 անգամ)՝ դարձնելով նրանց (նախատիպ բայերին) ածականներ կամ մակբայներ՝ ան-խոսել, ան-խոստովանել (սրանք, իհարկե, մեծ մասամբ ժողովրդական, բարբառային կիրառություններ են): Պատկերն ավելի բազմազան է 3-րդ աղյուսակում, որտեղ ան-նախամասնիկը զուգորդության մեջ է մտել 75 տարբեր վերջածանցներ ունեցող նախատիպ հիմքերի հետ: Այդ հարցը սերտորեն առնչվում է քիչ առաջ նշված ան-ի և նախատիպերի խոսքի մասերի հարաբերությանը, քանի որ մեծ մասամբ վերջածանցներն են պայմանավորում այս կամ այն բառի կամ՝ տվյալ դեպքում՝ նախատիպի որևէ խոսքի մասի պատկանելը: Այժմ ընդհանրացնենք առավել հաճախ հանդես եկած այն վերջածանցները, որոնք ան— նախամասնիկի հետ շփման կետեր են գտել (այստեղ նկատի չի առնվում նախամասնիկի ու վերջածանցի միջև ընկած բառամասի բաղադրիչների քանակը): Վերլուծության հնթակա ցանկում ամենից շատ հանդես են եկել ան-...ություն կազմությամբ բաղադրությունները (868 բառ): Այնուհետև գալիս են. ան-...ական (226), ան-աբար (154), ան-...որեն (98), ան-...ել (96), ան-...ելի (85), ան-...ավոր (54), ան-...ում (50) ան-...ակ (46), ան-...ալ (41), ան-...ապես (38), ան-...ք (37), ան-...ալի (29), ան-...իկ (26), ան-...իչ (25), ան-...ային (32) և այլն:

Վիճակագրական վերոհիշյալ տվյալների համադրությունը ցույց է տալիս, որ արդի գրական հայերենում ան— նախամասնիկի տարածման շրջանակները համեմատաբար շատ լայն են: Դա նշանակում է, որ այդ

մասնիկը կենսունակ է, կանոնավոր ու հաճախ գործածական: Այդ հասկացությունները չի կարելի նույնացնել: Սրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր բնորոշ կողմերը: Ան-ը կենսունակ է, որովհետև, ինչպես տեսանք վերևի օրինակներում, նրանով ածանցվում են բաղմամբիվ նորանոր կազմություններ: Դա այնպիսի հատկություն է, որով բնորոշվում է նաև մասնիկի անառարկելի ակտիվությունը: Այս հատկությունը կապված է կանոնավորության հետ: Ան-մասնիկը կանոնավոր կերպով բաղադրվում է ամենատարբեր հիմքերի ու արմատների հետ՝ բացասելով նրանց արտահայտած իմաստները: Հարկ է նշել, որ կենսունակությունն ու կանոնավորությունը փոխադարձ պայմանավորվածություն չունեն, քանի որ կանոնավոր երկյուրդական ձևով լիցիվ կառուց է ո՛չ արդյունավետ լինել, ո՛չ էլ՝ շատ գործածական: Գործածականությունը կապված է այն բանի հետ, թե բառակազմական տարրն ինչպիսի իրացում է գտնում մեր ցանկում: Այլ կերպ ասած բառակազմական տարրի գործածականությունը կապված է այդ նույն միավորի (տարրի) կիրառման վիճակագրական օրինաչափությունների հետ: Ան-ով բաղադրված 6000 կազմությունների վիճակագրական հանգամանալի վերլուծությունը գործնականում բացահայտում է ան- ժխտական նախամասնիկի ոչ միայն կենսունակությունն ու արդյունավետությունը, այլև բարձր գործածականությունը:

Անդր(ա) —

Հստ նշված բառարանների տվյալների անդր(ա) — նախամասնիկով արդի հայերենում հանդես են եկել ընդամենը 79 տարբեր բառեր (արտահայտելով մի բանի վրայից այն կողմ, դեպի այն կողմ իմաստը) որոնցից 65 ունեն մասնիկից անկախ՝ ինքնուրույն գործածություն:

Հաշվի առնելով անդր(ա) — նախամասնիկով կազմված բոլոր բաղադրությունների բառակազմական-կառուցվածքային ընդունակությունները, այդ բառերը նույնպես, դասակարգել ենք հինգ առանձին խմբերի:

Առաջին խմբում անդր(ա) — մասնիկը միանում է մեկ արմատի հետ, որն անկախ նախամասնիկից՝ ունի առանձին կիրառություն. անդրաբեմ, անդրադարձ, անդրա-ծին, անդրա-կարմիր, անդրա-կառու, անդրաշխարհ, անդր-լեզու, անդր-շիրիմ և այլն (սրանց թիվը հասնում է տասներեքի):

Երկրորդ խմբում կա 50 բառ: Սրանց նախատիպերը կազմված են մեկից ավելի բաղադրիչներից: Նախատիպն ամբողջությամբ առանց անդրա-ի կառուց է ունենալ ինքնուրույն կիրառություն. անդրա-դառնալ, անդրա-հաղորդում, անդր-աշխարհիկ, անդր-լեռնային, անդր-ծովյան,

անդր-կասպյան, անդր-կոկորդային, անդր-կովկասյան, անդր-կովքսա-
յին, անդր-հնդեդյան, անդր-օվկիանոսյան և այլն:

Տորրորդ խումբը նույնպես զուրկ է օրինակներից: Հայերենում ան-
դրամասնիկը չի միացել երեք և ավելի բաղադրիչներ ունեցող նախատիպ
հիմքերի հետ, որոնք ունենան ինքնուրույն գոյություն:

Հինգերորդ խումբը կազմված է 16 բառից: Այստեղ մասնիկը միա-
ցել է մեկից ավելի լրիմաստ ու երկրորդական բառակազմական ձևույթ-
ներից բաղադրված նախատիպ հիմքի հետ, որը չունի ինքնուրույն գոր-
ծածություն. անդրա-բերաբար, անդրա-դարձական, անդրա-ձգությամբ,
անդր-աշխարհայնություն, անդր-գերեզմանյան, անդր-երկրյան, անդր-
կովկասյան, անդր-շիրիմյան և այլն:

Դասակարգված խմբերի արդյունքներն արտահայտենք աղյուսա-
կով (№ 4):

Աղյուսակի ամփոփիչ տվյալները ցույց են տալիս, որ արդի հայե-
րենում անդր(ա)— երկրորդական բառակազմական ձևույթի բառակազ-
մական-կառուցվածքային հնարավորությունները շատ համեստ են:
Դրանք, ինչպես տեսնում ենք, հասել են զրոյի հատկապես երկրորդ և
չորրորդ խմբերում: Քանակական այդ նույն տվյալների հիման վրա
կարող ենք ընդգծել նաև, որ այս նախամասնիկը հայոց լեզվի ներկա
կտրվածքում լինելով կանոնավոր ու գործածական, միաժամանակ, զուրկ
է կենսունակությունից ու ակտիվությունից:

Ապ(ա)—

Ապ(ա)— նախամասնիկով (որն արտահայտում է բացասական
իմաստ) կազմություններն արդի հայերենում 315 են, որոնցից 179,
առանց այդ մասնիկի էլ կառուցված է ինքնուրույն կիրառվել: Այժմ քանա-
կական տվյալների միջոցով պարզենք ապ(ա)-ի բառակազմական հնա-
րավորությունները՝ հետևելով վերոհիշյալ խմբերի բաժանման կարգին:

Առաջին խմբում [ապ(ա)+արմատ, վերջինս ունի առանձին կիրա-
ռություն] հանդես են գալիս 41 տարբեր բառեր. ապա-բախտ, ապա-բան,
ապա-գոր, ապա-թույն, ապա-ժամ, ապ-ախտ, ապա-կարգ, ապա-դատ,
ապա-շնորհ, ապա-տես, ապ-երջաճիկ, ապ-որոշ և այլն:

Երկրորդ խմբում (ապա+արմատ. վերջինս չունի անկախ կիրառու-
թյուն) կա 7 բառ. ապա-գով, ապա-շավ, ապա-վարտակ ապ-իկար, ապ-
իրատ, ապ-ուղ, ապ-օրեն:

Նրորորդ խմբում (ապա+մեկից ավելի բաղադրիչներից կազմված
նախատիպ, որն ունի ինքնուրույն գործածություն) հանդես են եկել 138
տարբեր բառեր. ապա-բանել, ապա-բեռայնություն, ապա-բնակություն,
ապա-գազացում, ապա-գաղթեցում, ապա-գաղտնեցրել, ապա-դասա-

կարգ, ապա-ազգայնացնել, ապա-շահային, ապա-վիժել, ապա-սեռում, ապա-բողարկում, ապա-օրինական և այլն:

Չորրորդ խմբում (ապա+երեք և ավելի բաղադրիչներից կազմված նախատիպ, որը, ինչպես և վերջինիս լիմաստ բաղադրիչներն առանձին-առանձին, ունեն անկախ կիրառություններ) հանդես է եկել ընդամենը 4 բառ. ապա-դասակարգային, ապա-դասակարգայնություն, ապ-ազգայ-նականություն, ապ-ախտավորություն:

Հինգերորդ խմբում (ապա+մեկից ավելի բաղադրիչներից կազմված նախատիպ, որը շունի ինքնուրույն գործածություն) հանդես են եկել 125 առանձին բառեր. ապա-բախտորեն, ապա-գովություն, ապա-դասակարգայնալ, ապ-ազգայնացում, ապա-կենտրոնաթիվ, ապա-նարգանել, ապա-նորտացում, ապ-իկարություն, ապ-շուրեն, ապ-օրինածին, ապ-օրինի և այլն:

Վիճակագրական տվյալները պատկերենք աղյուսակով (№ 5):

Դատելով աղյուսակի տվյալներից, կարելի է ասել, որ ներկա շրջանում ապ-|ապա— նախամասնիկն ունի միջին կենսունակություն: Հին կաղմությունների կողքին (ապա-բախտ, ապա-ժաման, ապա-ժույժ, ապա-ձեռն, ապա-ձայն, ապա-դաս, ապա-շավություն, ապ-աշխատողական, ապա-տես և այլն) կանոնավոր ու ակտիվ կերպով կազմվում են նաև շատ նոր բաղադրություններ, ինչպես օրինակ. ապա-զագացնել, ապա-զագացում, ապա-խոշորացնել, ապա-կազմավորում, ապա-դասակարգային, ապ-ազգայնացում, ապա-մագնիսացնել, ապա-մոնտաժել և այլն: Սա, ինչպես տեսնում ենք, արգաստվոր ու արդյունավետ է ասանձ-նապես տերմինների ստեղծման գործում:

Առ—

Վիճակագրության տվյալների համաձայն առ— նախամասնիկով կաղմությունները 863 են, որոնց նախատիպերից միայն 165 ունեն առ-ից անկախ՝ ինքնուրույն գործածություն:

Այս մասնիկը հիմնականում, ինչպես հայտնի է, արտահայտում է տարածական իմաստ:

Այժմ դիտարկենք, թե ինչպես են դրսևորվում վերլուծման ենթակա բաղադրությունների բառակազմական կարողություններն առանձին խմբերում:

Առաջին խմբի բառերի կառուցվածքում առանձնանում է երկու բաղադրիչ՝ մասնիկ և արմատ, ըստ որում նախատիպ արմատն ունի առանձին ու ինքնուրույն գործածություն: Այդպիսի կաղմությունների թիվն այս խմբում հասնում է 35-ի. առ-այժմ, առ-անցք, առ-ավել, առ-երես, առ-էջք, առ-ժամ, առ-կայծ առ-կող, առ-ձեռն, առ-ձույլ, առ-միջա, առ-շեղ և այլն:

Երկրորդ խմբի բառերի կազմում առանձնանում է նույնպես երկու բաղադրիչ՝ մասնիկ և արմատ: Սակայն այստեղ լիիմաստ բաղադրիչը՝ նախատիպը, չունի ինքնուրույն կիրառություն: Դրանք տասնմեկն են. առաքուր (ոտնակոխ), առ-աջք, առ-դիր, առ-ընթեր, առ-ծամս, առ-լեփ և այլն:

Աղյուսակ 4

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{13}{79}$	16,46
II	$\frac{0}{79}$	0
III	$\frac{50}{79}$	63,29
IV	$\frac{0}{79}$	0
V	$\frac{16}{79}$	2,25

Աղյուսակ 5

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{41}{315}$	13,02
II	$\frac{7}{315}$	2,22
III	$\frac{138}{315}$	43,81
IV	$\frac{4}{315}$	1,27
V	$\frac{132}{315}$	41,9

Երրորդ խմբում առանձնացել է 130 բառ: Սրանց ինքնուրույն գործածություն ունեցող նախատիպը կազմված է մեկից ավելի բաղադրիչներից. առ-գրություն, առ-անել, առ-անցփակալ, առ-աջակողմ, առ-ասել, առ-արկել, առ-երեսել, առ-երևույթ, առ-ընթերակա, առ-լեցուն, առ-կայանալ, առ-նմանում և այլն:

Ինքնուրույն գործածություն ունեցող բազմաբաղադրիչ նախատիպերի հետ առ-ը կառուցվածքային հարաբերությունների մեջ չի մտել: Այդ իսկ պատճառով չորրորդ խմբում բացակայում են համապատասխան կազմությունները:

Հինգերորդ խմբում առ-ին հաջորդող բառամասը կազմված է մեկից ավելի բաղադրիչներից և չունի ինքնուրույնություն: Այս խմբում հանդես են եկել մեծ թվով բառեր. այն է՝ 687:

Դրանցից են. առ-անձնական, առ-անցփակալական, առ-աջաբնակ, առ-աջադիմական, առ-ավելել, առ-ափելունի, առ-դրել, առ-եղծված, առ-լցել, առ-ձեռնել և այլն:

Խմբերի տվյալներն արտացոլենք աղյուսակով (№ 6):

Աղյուսակի տվյալները ցույց են տալիս, որ առ-ն ունի միջինից բարձր արդյունավետություն: Համեմատաբար նվազ են այն կազմությունները, որոնցում նախատիպերն արտահայտված են միայն արմատով (I

և II խմբեր): Իսկ բազմաբաղադրիչ և ինքնուրույն գործածություն ունեցող նախատիպերով կազմությունները լրիվ բացակայում են (IV խումբ): Առ-մասնիկով բառերն առանձնապես շատ են V խմբում, ուր մասնիկին հաջորդող բառամասը չունի անկախ գործածություն: Ավելին, մի

Ա Ղ Յ Ո Ւ Մ Ա Կ 6

Ա Ղ Յ Ո Ւ Մ Ա Կ 7

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{35}{863}$	4,06
II	$\frac{11}{863}$	1,27
III	$\frac{130}{863}$	15,06
IV	$\frac{0}{863}$	0
V	$\frac{687}{863}$	79,61

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{47}{354}$	13,28
II	$\frac{6}{354}$	1,69
III	$\frac{203}{354}$	57,34
IV	$\frac{1}{354}$	0,28
V	$\frac{97}{354}$	27,4

շարք կազմություններում այդ նախատիպերի բառային իմաստները որոշ չափով մթազնվել են և առ—մասնիկը տվյալ իմաստի պահպանման գործում վճռական դեր է կատարում: Այդպիսի կազմություններից են. առ-ասպել, առ-ասպելական, առ-աստաղ, առ-ավոտ, առ-ավոտել, առ-աբկել, առ-աբկում, առ-աբել, առ-աբյալ, առ-եղծված և այլն:

Արտ(ա)—

Արտ(ա)— տառածական իմաստ արտահայտող նախամասնիկով ունենք 354 բառ, որոնցից 251 արտ(ա)-ից անկախ՝ ունի ինքնուրույն կիրառություն (30 բառ գործածվել է արտ— տարբերակով):

Առաջին խմբում ունենք 47 բառ: Այստեղ արտ(ա)-ին հաջորդող նախատիպ արմատն ունի ինքնուրույն գործածություն. արտա-բնակ, արտա-ժամ, արտա-կենտրոն, արտ-աշխարհ, արտա-տիպ, արտ-անց և այլն:

Երկրորդ խմբում նախատիպ արմատը չունի ինքնուրույն գործածություն: Դրանք վեցն են. արտա-գնա, արտա-լա, արտա-լած, արտա-մնա, արտա-մուղ, արտ-ար(մաթ.):

Երրորդ խմբում ունենք 203 բառ: Սրանցում նախատիպը բաղկացած է մեկից ավելի բաղադրիչներից: Նախատիպն ունի ինքնուրույն գործածություն. արտ-ամուսնական, արտա-բերել, արտա-զաղթել, արտա-գծել, արտա-գրոհել, արտա-գեղում, արտա-խուծել, արտա-ծորան, արտա-հաս-

տիֆային, արտա-շնչել, արտ-արգանդային, արտա-տեսփային, արտա-տալում և այլն:

Զորրորդ խմբում ունենք միայն մեկ բառ (արտա-ծամանակային): Այստեղ դրսևորվել է մասնիկի ոչ ակտիվությունը բազմաբաղադրիչ այն նախատիպերի նկատմամբ, որոնք ունեն ինքնուրույն գործածություն:

Հինգերորդ խմբում առանձնացել է 97 բառ: Սրանց նախատիպերը կազմված են մեկից ավելի բաղադրիչներից և չունեն ինքնուրույն գործածություն. արտա-բերական, արտա-դրանյութ, արտա-զատուկ, արտա-ծորական, արտա-հայաչականություն, արտա-հոսություն, արտա-ցոլություն, արտ-երկրել և այլն:

Հարկ ենք համարում բերել նաև արտ-տարբերակով բոլոր բառերը. արտածական, արտածանք, արտածել, արտածելի, արտածելիություն, արտածիչ, արտածում, արտադիֆային, արտամուսնական, արտամուսնություն, արտանդաստան, արտանց արտաշխարհ, արտառել, արտառոց, արտառոցություն, արտասանել, արտասանելի, արտասանողական, արտասանվածք, արտասանություն, արտասանում, արտասել, արտարգանքային, արտելք, արտերևույթ, արտերկրային, արտերկրայնություն, արտերկրել, արտերկրյա:

Արտ(ա)— մասնիկով բոլոր բառերի քանակական պատկերը ցույց տանք աղյուսակով (№ 7):

Ի մի բերելով աղյուսակի տվյալները, կարող ենք ասել, որ արտ(ա)— նախամասնիկն արդի հայերենում ունի կանոնավոր ու արդյունավետ գործածություն: Այդ տեսակետից նրա կենսականությունը համեմատաբար միջին դիրք է գրավում: Արտ(ա)-ի բառակազմական հակումներն առանձնապես ի հայտ են եկել երրորդ խմբում, ուր մասնիկին հաջորդող հատվածն ինքնուրույն է ու միայն նյութական ձևովից չի կազմված (արտա-գաղութային, արտա-գրություն և այլն): Այդ հակումները չեն դրսևորվում երկրորդ և հատկապես չորրորդ խմբերում, ուր՝ առաջինի դեպքում, նախատիպ արմատն ինքնուրույն չէ, իսկ երկրորդի դեպքում նախատիպ հիմքը բազմաբաղադրիչ է ու ինքնուրույն (արտալած և արտածամանակային):

Բաղ(ա)—

Այս նախամասնիկով (միացնել, կցել նշանակությամբ) արդի հայերենում գործածվել է ընդամենը 55 բառ, որի նախատիպ հիմքերից միայն 17-ն ունեն ինքնուրույն գործածություն: Առաջին խմբում օգտագործվել են միայն երկու բառ (բաղա-ձայն և բաղ-հոդ), երկրորդում՝ երկու (բաղա-դիր և բաղ-ազն-համազգի), երրորդում՝ 14 բառ (բաղա-դրական, բաղա-կցել, բաղա-ձայնական, բաղ-կապել, բաղ-հյուսել և այլն), չորրորդում չի գործածվել, հինգերորդում՝ 36 բառ (բաղադրամաս, բաղակցություն, բա-

ղածայնութիւն, բաղբաղել, բաղդատական, բաղկացական, բաղկացում, բաղնիստական և այլն):

Թվական տվյալները ցույց են տալիս, որ բաղ(ա) — մասնիկը ժամանակակից հայերենում արդյունավետ ու գործուն չէ և չի մասնակցում նորակազմութիւններին:

Բերված տվյալներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 8):

Բաց(ա)-մասնիկը (նեռու, մի կողմ իմաստով) արդի հայերենում բաղադրվել է 90 կազմութիւններում, որոնց նախատիպերից միայն 31 ունի ինքնուրույն գործածութիւն:

Առաջին խմբում ունենք ութ կազմութիւն (բացակա, բացականչ, բացահայտ, բացահատ, բացածիգ, բացառ, բացարձակ և բացորոշ), երկրորդում՝ երկու (բացարկ, բացերկ), երրորդում՝ 22 (բացականչել, բացահայտել, բացածայնել, բացամբծել, բացանավել, բացատրոնել, բացորոշել և այլն), չորրորդում՝ միայն 1 (բացարձակապաշտութիւն), հինգերորդում՝ 57 բացակայել, բացականչութիւն, բացահայտել, բացառական, բացասացութիւն, բացարձակութեմ, բացորոշութիւն և այլն):

Վիճակագրական թվերը ցույց են տալիս, որ տվյալ մասնիկը մեր լեզվի համաժամանակյա վիճակում բառակազմական գործուն դեր չի խաղում, հետևապես՝ զուրկ է կենսունակութիւնից ու ակտիվութիւնից: Բառակազմական ամենացածր հնարավորութիւնն արտացոլվել է երկրորդ ու չորրորդ խմբերում, ուր, ինչպես գիտենք, առաջինի նախատիպ արմատը չունի ինքնուրույն գործածութիւն, իսկ մյուսում նախատիպն ունի և՛ ինքնուրույն գործածութիւն, և՛ երեքից ավելի բաղադրիչներ:

Վիճակագրական տվյալներն արտահայտենք հետևյալ աղյուսակով (№ 9):

Գեր(ա) —

Գեր(ա) — մասնիկը, ինչպես հայտնի է, արտահայտում է իրեն հաջորդող բառամասի նշանակութիւնից ավելի ու բարձր բառակազմական իմաստ: Քանակական տվյալները ցույց են տալիս, որ նման կազմութիւնները մեր լեզվում 376 են, որոնցից 320 ունեն գեր(ա)-ից անկախ՝ ինքնուրույն գործածութիւն: Քննենք ըստ առանձին խմբերի: Առաջին խմբում մասնիկին հաջորդում է մեկ արմատ, որն ունի ինքնուրույն կիրառութիւն: Ունենք այդ կարգի 82 բաղադրութիւն. գերագահ, գերագլուխ, գերածպիտ, գերածավալ, գերակարգ, գերազգուշ, գերաշնորհ, գերավաճառ, գերատեսակ, գերափայլ, գերբնտիր, գերմարդ, գերուրաւ և այլն:

Երկրորդ խմբում դարձյալ ունենք նույն կազմութիւնը, միայն այստեղ մասնիկին հաջորդող արմատը չունի ինքնուրույն կիրառութիւն: Այդպիսի կազմութիւնները 12-ն են. գերագո, գերահրաշ, գերապանծ, գերա-

պարծ, գերատոնի, գերաժան, գերարփ, գերերուկ, գերփառ, գերզգա, գերիմաց, գերհրաշ:

Երրորդ խմբում մասնիկին հաջորդող հատվածն ունի մեկից ավելի բաղադրիչներ և ինքնուրույն գործածություն: Այդ խմբում հանդես են եկել

Աղյուսակ 8

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{2}{55}$	3,64
II	$\frac{2}{55}$	3,64
III	$\frac{14}{55}$	25,45
IV	$\frac{0}{55}$	0
V	$\frac{36}{55}$	65,45

Աղյուսակ 9

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{8}{90}$	8,89
II	$\frac{2}{90}$	2,22
III	$\frac{22}{90}$	24,44
IV	$\frac{1}{90}$	1,11
V	$\frac{57}{90}$	63,33

համեմատաբար մեծ թվով բառեր (234). գերազանձել, գերադասել, գերադրվաձել, գերազնվություն, գերածախսել, գերակատարում, գերակըշնում, գերացրել, գերառատություն, գերարբում, գերդիմացկուն, գերզգայուն, գերիշխան, գերլարվածություն, գերկարճալիք և այլն:

Չորրորդ խմբում նախամասնիկին հաջորդում է երեք և ավելի բաղադրիչներից կազմված բառահատված, որն օժտված է ինքնուրույն կիրառմամբ: Այդպիսիները շորսն են. գերամեծարել, գերամեծարություն, գերամեծարում, գերամեծարադիտակալին: Այստեղ հիմնականում ճյուղավորման է ենթարկվել մեծ արմատը:

Հինգերորդ խմբում գեր(ա)-ով կազմությունները 44-ն են: Սրանցում մասնիկին հաջորդող բառամասը զուրկ է ինքնուրույն գործածությունից. գերբեռնություն, գերադասելի, գերազարդություն, գերապատվություն, գերափայլություն, գերնություն և այլն:

Արդյունքներն ամփոփենք աղյուսակով (№ 10):

Աղյուսակի քանակական տվյալների վրա հենվելով, կարող ենք ասել, որ գեր(ա)— նախամասնիկն արդի հայերենում ունի համեմատաբար միջին կենստանակություն: Նրա բառակազմական ակտիվությունը, ինչպես տեսնում ենք, առավելապես դրսևորվել է ինչպես մեկ, այնպես էլ մեկից ավելի բաղադրիչներ ունեցող նախատիպ հիմքերի հետ միանալիս, որտեղ վերջիններս կարողանում են հանդես գալ նաև իբրև ինքնուրույն բառեր: Այս մասնիկով հին կազմությունների (գերեհեալի, գերաշնորհ, գերապա-

տիվ և ալլն) կողքին վերջին ժամանակներս աղատորեն հանդես են գալիս մի շարք նորերը. գերեզոր, գերձայնային, գերկարճալիք, գերհաղորդակա-
նություն, գերակետիկ, գերմաներադիտակ, գերտաֆացուցիչ, գերֆունկցիա,
գերպլանային, գերպլաստիկ և այլն:

Դեր—

Աղյուսակ 10

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{82}{376}$	21,81
II	$\frac{12}{376}$	3,19
III	$\frac{234}{376}$	62,23
IV	$\frac{4}{376}$	1,06
V	$\frac{44}{376}$	11,7

Աղյուսակ 11

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{6}{21}$	28,57
II	$\frac{0}{21}$	0
III	$\frac{10}{21}$	47,62
IV	$\frac{1}{21}$	4,76
V	$\frac{4}{21}$	19,05

Դեր— նախամասնիկն արտահայտում է իրեն հաջորդող բառահատ-
վածի ցույց տված իմաստին փոխաբիանող նշանակություն: Արդի հայերե-
նում այն կենսունակ ու ակտիվ չէ, նրանով կազմվել է միայն 21 բառ,
որոնցից առաջին խմբում՝ 6. դերկոմս, դերանյութ, դերաճում, դերբայ,
դերնիշ, դերշաֆար, երկրորդում չի գործածվել, երրորդում՝ 10. դերանվա-
նական, դերանվանել, դերբայական, դերգավառապետ, դերծովակալ, դեր-
հյուպատոս, դերհյուպատոսություն, դերհյուսիսական, դերնախագահ, դեր-
նախագահություն. չորրորդ խմբում՝ մեկ բառ. դերծովակալություն. հին-
գերորդ խմբում՝ չորս բառ. դերանվանաբար, դերանունաբար, դերանունա-
կան և դերանունություն:

Դեր-ին հաջորդող 21 բառամասերից 17-ն ունեն ինքնուրույն գործա-
ծություն: Դեր-ով արտահայտված կազմությունների քանակական տվյալ-
ներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 11):

Դժ—

Դժ— նախամասնիկն արտահայտում է իրեն հաջորդող բառահատվա-
ծի նշանակությանը քացառող իմաստ: Այդ մասնիկի միջոցով բաղադրված
կազմություններն այժմ մեր լեզվում ընդամենը 27-ն են, որոնցից միայն
յոթի նախատիպերն ունեն ինքնուրույն գործածություն:

Դժ—ն արդի հայերենում կենսունակ նախամասնիկ չէ, նրանով նորա-
կազմություններ հանդես չեն գալիս: Այդ մասին են վկայում բերված քա-

նակական տվյալները: Յուլյց տանք ըստ առանձին խմբերի: Առաջին խումբը պարունակում է վեց բառ. դժբախտ, դժգոհ, դժգույն, դժկամ, դժկեհալ և դժպատեն: Երկրորդ խմբում համապատասխան կազմություն հանդես չի եկել, իսկ երրորդում՝ միայն մեկ բառ՝ դժգոհություն: Չորրորդ խմբում դարձյալ հանդես չի եկել, հինգերորդն ունի 20 բառ. դժբախտաբար,

Աղյուսակ 12

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղանքերով
I	$\frac{6}{27}$	22,22
II	$\frac{0}{27}$	0
III	$\frac{1}{27}$	3,7
IV	$\frac{0}{27}$	0
V	$\frac{20}{27}$	74,07

Աղյուսակ 13

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղանքերով
I	$\frac{49}{177}$	27,68
II	$\frac{1}{177}$	0,56
III	$\frac{99}{177}$	55,93
IV	$\frac{5}{177}$	2,82
V	$\frac{23}{177}$	12,99

դժգոհել, դժգունանալ, դժգունել, դժգունություն, դժկամաբար, դժկեհալություն և այլն, որոնց նախատիպերը կազմված են մեկից ավելի բաղադրիչներից և չունեն ինքնուրույն գործածություն:

Այս մասնիկի քանակական տվյալները նույնպես ամփոփենք աղյուսակով (№ 12):

Ենթ(ա) —

Նախամասնիկն արդի հայերենում գործածվել է 177 կազմություններում, որոնցից 153 առանց ենթ(ա)-ի կարող է ինքնուրույն կիրառվել: Ենթ(ա) — մասնիկը միանալով այս կամ այն բառին, նրան հիմնականում հաղորդում է տաբաժակա՛ն իմաստ:

Քանակական տվյալները ցույց են տալիս, որ այս մասնիկն ունի միջինից ցածր կենսունակություն: Դիտենք ըստ առանձին խմբերի: Առաջին խմբում ենթ(ա) — մասնակցել է 49 կազմության, որոնց լրիմաստ ձևությո՛ւններն ունեն ինքնուրույն կիրառություն: Օրինակ. ենթաբաժին, ենթագլուխ, ենթալեզու, ենթակետ, ենթաձայն, ենթաշեռտ, ենթավարպետ, ենթատեխտ, ենթաօձիֆ և այլն:

Երկրորդ խմբում կա միայն մեկ բառ (ենթամեա), որի նախատիպը չունի ինքնուրույն գործածություն: Երրորդում հանդես է եկել 99 բառ: Սրանց նախատիպերը բաղկացած են մեկից ավելի բաղադրիչներից և ունեն մասնիկից անկախ՝ ինքնուրույն գործածություն. ենթաբազմություն,

ենթաբաժանում, ենթագործարան, ենթախմբավորում, ենթահնչույթ, ենթաներակային, ենթաշրջանային, ենթավերնագիր, ենթատեսուչ և այլն:

Չորրորդ խմբում նախատիպն ունի երեք և ավելի բաղադրիչներ ու ինքնուրույն կիրառություն: Դրանք հինգն են. ենթահաջորդականություն, ենթավարձակալական, ենթավարձակալություն և ենթավարձակալում:

Հինգերորդ խմբում նախատիպը նույնպես բաղմաբաղադրիչ է, սակայն՝ զուրկ ինքնուրույն գործածությունից: Դրանք 23-ն են. ենթադասություն, ենթածովյա, ենթակայականություն, ենթաձգություն, ենթավարձություն և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք այս մասնիկի բառակազմական հնարավորությունները հիմնականում արտահայտվում են երրորդ խմբի կազմություններում, ինչպես նաև՝ առաջին ու հինգերորդ խմբերում:

Նշված քանակական ցուցանիշներն արտահայտենք աղյուսակային տեսքով (№ 13):

Ընդ—

Ժամանակակից հայերենում ընդ— նախամասնիկն ունի միջին կենսունակություն: Այն կիրառվել է 390 կազմություններում, որոնց նախատիպերից 175 ունեն անկախ մասնիկից՝ ինքնուրույն կիրառություն: Այս մասնիկը նույնպես իր նախատիպին տալիս է տարածական նշանակություն: Սրա բառակազմական-կառուցվածքային կարողությունները ցույց տանք ըստ առանձին խմբերի:

Առաջին խմբում ընդ-ը միացել է միարմատ նախատիպի հետ, որն ունի ինքնուրույն գործածություն: Այդպիսիները 16-ն են. ընդամենը, ընդառնակ, ընդդեմ, ընդհակառակ, ընդհանուր, ընդհատակ, ընդմեջ, ընդմիջա, ընդունայն և այլն:

Երկրորդ խմբում ոչ ինքնուրույն կիրառություն ունեցող միարմատ նախատիպերն օգտագործվել են յոթ անգամ. ընդեբ, ընդկալ, ընդհանուր, ընդհմին, ընդոծին, ընդոստ, ընդսմին:

Ընդ-ի բառակազմական-կառուցվածքային հակումներն առանձնապես զգացվում են երրորդ խմբում: Այստեղ մեկից ավելի բաղադրիչ ունեցող և ինքնուրույն գործածվող նախատիպերն օգտագործվել են 159 անգամ. Դրանցից են. ընդադռտանալ, ընդգրկել, ընդդիմադրել, ընդդիմախոսություն, ընդերկարում, ընդլեզվական, ընդհանրացնել, ընդվայրաբանել, ընդվայրախոսության, ընդօրինակություն և այլն:

Չորրորդում մասնիկն ունի բառակազմական զրո կարողություն:

Հինգերորդ խմբում ընդ-ի բառակազմական ընդունակությունները հասնում են բարձրակետին: Մեկից ավելի բաղադրիչներ ունեցող նախատիպերը, որոնք չունեն ինքնուրույն գործածություն, այստեղ հանդես են

եկել 208 անգամ. ընդառաջությամբ, ընդարձակասեւ, ընդգծելի, ընդգրկ-վածություն, ընդդիմաբերություն, ընդդիմադարձում, ընդդիմադրելիու-թյուն, ընդդիմակաբարո, ընդդիմաֆենություն, ընդմիջորեն, ընդվարա-բույս, ընդվզականություն և այլն:

Ընդ-ով հանդես եկող մի շարք կազմություններում նախատիպի իմաստն աղոտացել է առանց մասնիկի այն ընդհանրապես չի գի-տակցվում: Այդպիսի կազմություններից են. ընդամին, ընդարմանալ, ըն-դարմացում, ընդըմբին, ընդարմիկ, ընդարմություն, ընդոստախոս, ընդոս-տացուցիչ և այլն:

Մասնիկի քանակական տվյալներն արտացոլենք աղյուսակով (№ 14):
Ըստ—

Մասնիկն արդի հայերենում գործուն ու կենսունակ չէ: Նրանով ունենք ընդամենը 13 կազմություն. ըստամյա, ըստամսյա, ըստարտադել (հնց.) ըստգործյա, ըստգտանֆ, ըստգտելի, ըստերդյա, ըստերեւույթին, ըստինֆյան, ըստմասնյա, ըստորում, ըստօրյա:

Հակ(ա)—

Այս նախամասնիկով արդի հայերենում ունենք 342 կազմություն, որոնց նախատիպերից 293 ունեն ինքնուրույն կիրառություն: Սա զրվե-լով բառասկզբին, հակադրվում է իրեն հաջորդող բառահատվածի արտա-հայտած իմաստին:

Ըստ առանձին խմբերի ցույց տանք հակ(ա)— մասնիկի բառակազ-մական հնարավորությունները:

Մասնիկի միացումը մեկ ինքնուրույն գործածություն ունեցող արմա-տի հետ (առաջին խումբ) տեղի է ունեցել 64 անգամ. հակաական, հա-կաատում, հակաբեռ, հակազագ, հակադաս, հակակենտրոն, հակահաւ-րված, հակամարտ, հակիմաստ և այլն:

Ինքնուրույն, անկախ գործածություն չունեցող (երկրորդ խումբ) ար-մատի հետ բաղադրություն է կազմել ընդամենը վեց անգամ. հակադիր, հակակ (հակակշռող) հակակիր, հակահաւ, հակահաւձակ, հակամիտ:

Մեկից ավելի բաղադրիչներ ունեցող, ինքնուրույն գործածվող բա-ռամասի հետ կառուցվածքային կապերի մեջ է մտել (երրորդ խումբ) 221 անգամ. հակաազգային, հակաատումային, հակաբուժուական, հակա-թուրֆական, հակակառավարական, հակակուսակցական, հակահիպոկրիան, հակահրդեհային, հակամեղադրական, հակասինուկ, հակասնկային, հա-կատրամաբանական, հակաօդային և այլն:

Բազմաբաղադրիչ (երեք և ավելի) ու ինքնուրույն գործածություն ունեցող կազմությունների (չորրորդ խումբ) հետ հակ(ա)— մասնիկը միացել է ութ անգամ. հակաառողջաբանական, հակաառողջապահական,

հակաբառայականություն, հակազաղուրակալական, հակազաղուրակալություն, հակաազգայնականություն, հակասահմանադրականություն:

Մեկից ավելի լիիմաստ ու երկրորդական ձևությամբ ունեցող, սակայն ինքնուրույն չլիիմաստ (հինգերորդ խումբ) բաղադրությունների հետ

Աղյուսակ 14

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{16}{390}$	4,1
II	$\frac{7}{390}$	1,79
III	$\frac{159}{390}$	40,77
IV	$\frac{0}{390}$	0
V	$\frac{208}{390}$	53,33

Աղյուսակ 15

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{64}{342}$	18,71
II	$\frac{6}{342}$	1,75
III	$\frac{221}{342}$	64,62
IV	$\frac{8}{342}$	2,34
V	$\frac{43}{342}$	12,57

միացել է 43 անգամ. հակաբանություն, հակաբուծություն, հակադարձություն, հակակրանք, հակաճառություն, հակառազմայնություն, հակասաբան, հակասականություն, հակասություն, հակաճառել, հակացավային, հակացուցել և այլն:

Բերված քանակական տվյալների վրա հենվելով, կարող ենք ընդհանրացնել, որ հակ(ա) — նախամասնիկն արդի հայերենի կենսունակ, գործուն ու ակտիվ միավորներից է: Եթե համեմատության մեջ դնենք մյուս նախամասնիկների հետ, ապա նշված հատկությունների տեսակետից այն միջին դիրք է գրավում: Նա ակտիվորեն մասնակցում է նաև նորակազմություններին՝ առանձնապես բայակազմությանը: Բառակազմական հիմնական կարողությունները դրսևորված են երրորդ խմբում:

Նշված թվերն արտացոլենք աղյուսակով (№ 15):

Համ(ա) —

Այս մասնիկն իրեն հաջորդող բառամասին հաղորդելով «ամեն», «միասին», «ևնույն» բառակազմական նշանակությունները, արդի հայերենում հանդես է եկել 740 բաղադրություններում, որոնց նախատիպ հիմքերից 560-ը ունեն ինքնուրույն գործածություն:

Յույց տանք ըստ առանձին խմբերի:

Ինքնուրույն գործածություն ունեցող մեկ արմատի հետ բառակազմական հարաբերության (առաջին խումբ) մեջ է մտել 186 անգամ. համաբողբոջ, համագիծ, համադաս, համագույգ, համակազմ, համակարգ, հա-

մամիտ, համացույց, համատեղ, համատոհմ, համընկեր, համակից, համի-
մաստ և այլն:

Երկրորդ խմբում դարձյալ միանում է մեկ արմատի հետ, սակայն ար-
մատն այստեղ մասնիկից անկախ կիրառություն չունի: Դրանք 23-ն են
համաբար, համադիր, համակիր, համահունչ, համատարած, համընթաց,
համկալ, համույթ և այլն: Այստեղ ուշագրավ է նաև այն, որ երկու ածանց
միանալով իրար (համաբար, համույթ) առանձին բառ են կազմել (սրան-
ցից մեկն, իհարկե, դիտվում է որպես արմատ):

Մեկից ավելի բաղադրիչներից կազմված նախատիպերը, որոնք ինք-
նուրույն կիրառություն ունեն, այս մասնիկի համար սահելով են (եր-
րորդ խումբ) բառակազմական-կառուցվածքային ամենալայն պայման-
ներ: Համ(ա)-ն այստեղ ակտիվորեն մասնակցում է 368 բաղադրություն-
ների. համաբազմապատկիչ, համագործակից, համագումարային, համա-
դասել, համաժամանակյա, համաժառանգում, համալսարանական, համա-
կադավարիչ, համահասակակից, համաձուլվածք, համաճամբարային,
համամարդկային, համապետական և այլն:

Բառակազմական համեմատաբար ավելի նվազ հարաբերությունների
մեջ է մտել բազմաբաղադրիչ (երեք և ավելի) նախատիպերի հետ (չոր-
րորդ խումբ), որոնք ունեն ինքնուրույն դործածություն: Դրանք ընդամե-
նը վեցն են. համաբազալություն, համանշանակություն, համաշխար-
հափաղագիություն, համաշափականություն, համաշափելիություն, հա-
մախլամականություն:

Մասնիկն ակտիվություն է ցուցաբերում նաև մեկից ավելի բաղադրիչ
ունեցող նախատիպերի նկատմամբ, որոնք, սակայն, չունեն ինքնուրույն
կիրառություն (հինգերորդ խումբ): Սրանց թիվը հասնում է 157-ի. հա-
մաբանելի, համագնդեցի, համագործություն, համալեզվություն, համա-
կառնիքություն, համակողմանիորեն, համակցություն, համահնչյունու-
թյուն, համաձայնագրային, համաշխարհայնություն, համեցափոխապա-
րակ, համընթացորեն և այլն:

Ի մի բերելով նշված քանակական տվյալները, կարող ենք ասել, որ
արդի հայերենում համ(ա)— նախամասնիկն ունի միջինից բարձր կեն-
սունակություն: Այն կանոնավոր կերպով բառակազմական-կառուցված-
քային հարաբերությունների մեջ է մտնում թե՛ միաբաղադրիչ և թե՛ բաղ-
մաբաղադրիչ նախատիպերի հետ, չխորշելով նույնիսկ առանձին ածան-
ցից, որի հետ ինքնուրույն բառ է կազմում (համաբար, համույթ) վերջին-
ներիս մեջ, կարծում ենք, պիտի միայն երկրորդ բաղադրիչն ածանց հա-
մարել: Նկատելի է նաև, որ այս մասնիկի ակտիվ ու արդյունավետ գոր-
ծունեության համար պարարտ հող է ստեղծվել առաջին, երրորդ ու հին-
գերորդ խմբերում, ուր հանդես են եկել թե՛ միարմատ և թե՛ բազմաբաղա-

դրիչ նախատիպեր, որոնք առաջինում ու երրորդում ունեն ինքնուրույն գործածություն, իսկ հինգերորդում՝ ոչ:

Տվյալներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 16):

Հարա—

Հար(ա)— նախամասնիկը ժամանակակից հայերենում գործածվել է 196 կազմություններում: Սրանց նախատիպերից 133-ն ունեն ինքնուրույն գործածություն: Այս նախամասնիկը միանալով նախատիպ հիմքերին, նրանց տալիս է հարել կամ միշտ իմաստները: Հարկ է նշել, որ վերջին (միշտ) իմաստով հանդես եկող բառերում հար(ա)՝ մասնիկը Մ. Աբեղյանը իր վերոհիշյալ գրքում դիտում է որպես ինքնուրույն արմատ (հարատե-վել, հարաճում և յլլն): Արևում ենք, որ հար (միշտ) արմատն այժմ իմաստի աղոտացման հետևանքով մասնիկի վերածվելու ուղի է բռնել:

Բառակազմական իրողությունները դիտենք ըստ առանձին խմբերի: Ինքնուրույն գործածություն ունեցող մեկ արմատի հետ (առաջին խումբ) հար(ա)— մասնիկը բառակազմական հարաբերության մեջ է մտել 60 բաղադրություններում. հարաբարդ, հարածուխ, հարակից, հարահուն, հարաձայն, հարահոն, հարանման, հարափոխ, հարափոխ և այլն:

Ինքնուրույն գործածություն չունեցող արմատի հետ (երկրորդ խումբ) միանում է 10 բաղադրությունում, հարագա, հարագնաց, հարադիր, հարալեզ, հարախոս, հարաձածան, հարական, հարակատար, հարատե և հարափրիք:

Ինքնուրույն գործածվող, մեկից ավելի բաղադրիչներից կազմված նախնատիպ հիմքերին միացել է 73 անգամ (երրորդ խումբ). հարաբար-վել, հարագեկույց, հարախառնել, հարակացություն, հարահյուսել, հարա-ձևություն, հարամնայուն, հարատեկ, հարացուցիչ, հարափոխել, հարա-բարշել, հարընթացություն և այլն:

Ինքնուրույն գործածվող, երեք և ավելի բաղադրիչ ունեցող նախա-տիպերի (չորրորդ խումբ) հետ չի գործածվել:

Ինքնուրույն չգործածվող, մեկից ավելի բաղադրիչներով նախատի-պերի (հինգերորդ խումբ) հետ հանդես է եկել 53 անգամ. հարաբերական, հարագնաց, հարադրել, հարախաղաց, հարակապել, հարակցաբար, հա-րամնաց, հարաշարժային, հարերգություն և այլն:

Կարող ենք եզրակացնել, որ հար(ա) — նախամասնիկը ժամանակա-կից հայերենում ունի միջինից ցածր կենսունակություն ու ակտիվություն: Կարելի է ընդգծել նաև, որ տվյալ մասնիկի ժամանակային իմաստով կազմված բաղադրություններն ավելի մեծ տեղ են գրավում (տե՛ս ցան-կը): Այս հանգամանքը, սակայն, չի խոսում այն մասին, որ վերջին նշա-նակությամբ հանդես եկող հար-ը արմատ է: Հար-ը երկու իմաստներով

էլ հաւասարապես դիտում ենք նախամասնիկ այն պատճառով, որ, նախ ինքնուրույն չի գործածվում արդի լեզվում և երկրորդ՝ իմաստային ինֆորմացիայի տեսակետից ոչ մի առավելութուն չունի՝ ինչպես մյուս նախամասնիկների, այնպես էլ այս մասնիկի հարել, կից իմաստի նկատմամբ: Ընդհակառակը, այդ առավելութունը է. Բ. Աղայանի արդի հայերենի բացատրական բառարանում պատկանում է հար-ի կից իմաստին (առաջին նշանակութուն), իսկ ժամանակային իմաստն արտահայտվում

Աղյուսակ 16

Աղյուսակ 17

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{186}{740}$	25,14
II	$\frac{23}{740}$	3,11
III	$\frac{368}{740}$	49,73
IV	$\frac{6}{740}$	0,81
V	$\frac{157}{740}$	21,22

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{60}{196}$	30,61
II	$\frac{10}{196}$	5,1
III	$\frac{73}{196}$	37,24
IV	$\frac{0}{196}$	0
V	$\frac{53}{196}$	27,04

է երրորդ նշանակությամբ: Հետևապես՝ հարել, կցել նշանակությամբ հար-ը դիտել ածանց, իսկ ժամանակային նշանակությամբ՝ արմատ, ճիշտ չէր լինի: Հար-ը երկու իմաստներով էլ մասնիկի է վերածվել:

Քանակական տվյալներն արտացոլենք հետևյալ աղյուսակում (№ 17):

Մակ(ա) —

Օգտագործվել է 146 կազմություններում, որոնց նախատիպերից 111 ունեն ինքնուրույն գործածություն: Դա նշանակում է, որ այն ժամանակակից հայերենում ունի միջինից բավականին ցածր կենսունակություն: Մակ(ա) — մասնիկը նախատիպին հաղորդում է տաբածական իմաստ, ավելի կոնկրետ՝ վրա նշանակությունը:

Նկարագրենք ըստ առանձին խմբերի:

Որպես նախատիպ հանդես եկող մեկ արմատի հետ (առաջին խումբ), որն ունի ինքնուրույն կիրառություն, բաղադրություն է կազմել 28 անգամ. մակբույս, մակագիծ, մակազարդ, մակալեզու, մակակետ, մակաձայն, մակառա, մակուղեղ և այլն:

Ինքնուրույն գործածություն չունեցող արմատի հետ (երկրորդ խումբ) միացել է ընդամենը հինգ անգամ. մակաբույծ, մակաղիւ, մակղիւր, մակընթաց, մակուսիւր:

Ինքնուրույն գործածվող, մեկից ավելի բաղադրիչներով (երրորդ խումբ) նախատիպերի հետ բաղադրվել է 83 անգամ. մակաբաժանում, մակագամված, մակագողված, մակածական, մակակտրված, մակա-տես, մակերևույթ, մակընծյուղել և այլն:

Բազմաբաղադրիչ և ինքնուրույն գործածություն ունեցող նախատի-պերի հետ (չորրորդ խումբ) հանդես չի եկել:

Ինքնուրույն չգործածվող, մեկից ավելի բաղադրիչներով նախատի-պերի հետ (հինգերորդ խումբ) բառակազմական հարաբերությունների մեջ է մտել 30 անգամ. մակաբերական, մականվանություն, մակբայաբար, մակերեսաբար, մակերեսային, մակերեսորեն, մակոսկրուտույց, մակա-ուություն, մակօղակ և այլն:

Ստորև բերված աղյուսակում արտացոլենք թվական տվյալները (№ 18):

Ներ(ա)—

Ներ(ա)-ով բաղադրված կազմությունները հանդես են եկել 375 ան-գամ, որոնցից 291-ը կարող է անկախ մասնիկից՝ ինքնուրույն կիրառվել: Այս մասնիկն իրեն հաջորդող բառահատվածին հաղորդում է տեղային, տարածական իմաստ:

Սրա բառակազմական յուրահատկություններն արտահայտենք ըստ տարբեր խմբերի:

Անկախ կիրառություն ունեցող պարզ բառերի հետ բառակազմական միասնություն է ստեղծել 29 կազմություններում (առաջին խումբ). նե-րագույց, ներածանց, ներաշխարհ, ներգաղթ, ներում և այլն:

Անկախ կիրառություն չունեցող արմատների հետ միացել է (երկրորդ խումբ) ընդամենը չորս անգամ. ներահայաց, ներամիտ, ներդիր և ներ-մուտ: Մեկից ավելի բաղադրիչներ ունեցող և ինքնուրույն գործածվող բա-ռահատվածի հետ ներ(ա)-ն հանդես է եկել 26 անգամ. ներադիտակ, ներ-զըննություն, ներածել, ներակրթել, ներանել, ներակցում, ներբջջային, ներգրավել, ներգործել, ներկուսակցական, ներմղում, ներցայտում, ներ-փորում և այլն:

Բազմաբաղադրիչ բառահատվածների հետ, որոնք ինքնուրույն կի-րառություն ունեն (չորրորդ խումբ), չի բաղադրվել:

Անկախ գործածություն չունեցող մեկից ավելի բաղադրիչներով կազմված բառահատվածների հետ միացել է 80 անգամ (հինգերորդ խումբ) ներադրել, ներառյալ, ներհայում, ներփորություն և այլն:

Դիտարկելով թվական տվյալները, կարող ենք ասել, որ ներ(ա)—մասնիկը ժամանակակից հայերենում հանդես է գալիս միջինից ցածր կենսունակությամբ: Նրա ակտիվությունն առանձնապես աչքի է ընկնում երրորդ խմբի բառերում, ուր ավելի հաճախ է զուգորդվում —ում ածան-

ցով վերջացող բառահատվածների հետ. ներառվում, ներգծում, ներգործում, ներգրավում, ներգառում և այլն:

Մասնիկի բառակազմական պատկերը ցույց տանք աղյուսակով (№ 19):

Աղյուսակ 18

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղումներով
I	$\frac{28}{146}$	19,18
II	$\frac{5}{146}$	3,42
III	$\frac{83}{146}$	56,85
IV	$\frac{0}{146}$	0
V	$\frac{30}{146}$	20,55

Աղյուսակ 19

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղումներով
I	$\frac{29}{375}$	7,73
II	$\frac{4}{375}$	1,07
III	$\frac{262}{375}$	69,87
IV	$\frac{0}{375}$	0
V	$\frac{80}{375}$	21,33

Շաղ—

Մասնիկն արտահայտում է միացնելու, կապելու իմաստ: Արդի հայերենում չունի կենսոսնակություն ու տարածում: Նրա գործածությունը սահմանափակվում է միայն շաղկապ բառով ու նրա մի քանի ճյուղավորումներով (ընդամենը 11 բառ). շաղկապ (առաջին խումբ), շաղկապական, շաղկապային, շաղկապավոր, շաղկապել, շաղկապիչ, շաղկապվել, շաղկապություն, շաղկապում (երրորդ խումբ), շաղկապականություն (չորրորդ խումբ), շաղկապենի (հինգերորդ խումբ):

2—

Արտահայտում է ժխտման, բացառման իմաստ: Արդի հայերենում կենսունակ ու գործուն չէ: Ունենք 36 բաղադրություն, որից 31-ն ունի չից անկախ՝ ինքնուրույն գործածություն: Այն գերազանցապես ժխտում է բայական իմաստները: Օրինակ. չբեք, չբեքք, չգետ, չգոյ, չհաս և այլն (առաջին խումբ, 9 բառ). երկրորդ խումբ՝ մեկ բառ (չիք), երրորդ խումբ՝ 22 բառ. չգոյանալ, չէանալ, չհանդուրժել, չունևոր և այլն, չորրորդում չի գործածվել, հինգերորդում՝ 4 բառ. չբերություն, չբեքություն, չաեսիկ, չաեսնված:

Արտահայտենք աղյուսակով (№ 20):

Պար(ա)—

Մասնիկն արտահայտում է շուրջը իմաստը: Արդի հայերենում այն գործուն ու կենսունակ չէ: Գործածվել է 57 բաղադրություններում, որոն-

ցից միայն 23-ը ունեն առանց պար(ա)-ի՝ ինքնուրույն գործածություն։ Այս մասնիկով կազմություններն ըստ խմբերի բաշխվել են հետևյալ կերպ։ Առաջին խմբում հանդես է եկել [պար(ա)+ինքնուրույն գործածություն ունեցող արմատ] 5 բառ. պարաբնակ, պարագիծ, պարագլուխ, պարակա-նոն, պարփակ, երկրորդում [պար(ա)+ինքնուրույն գործածություն չու-նեցող արմատ]՝ 3 բառ. պարագա, պարագայծ (հնց.), պարեգոտ, հրորո-դում [պար(ա)+մեկից ավելի բաղադրիչներով բառահատված, որն ունի ինքնուրույն գործածություն]՝ 18 բառ. պարաբեռել, պարագծել, պարա-հայել, պարունակություն, պարփակել և այլն, չորրորդում [մասնիկ+երեք և ավելի բաղադրիչներից կազմված բառահատված, որն ունի ինքնուրույն գործածություն] չի գործածվել, հինգերորդ խմբում (մասնիկ+մեկից ավելի բաղադրիչներով բառահատված, որը չունի ինքնուրույն գործածու-թյուն)՝ 31 բառ. պարագայել, պարբերություն, պարփակվածություն և այլն։

Թվական արդյունքներն ամփոփենք աղյուսակով (№ 21)։

Ստոր(ա) —

Մասնիկն արտահայտում է ներքև նշանակությունը։ Այն ունի ցածր արդյունավետություն։ Նրա ոչ ակնառու կարողությունները դրսևորվում են միայն որոշ կարգի բաղադրություններում, որոնց թիվն արդի հայերենում հասնում է 109-ի։ Այս կազմություններից 80-ն ունի անկախ մասնիկից՝ ինքնուրույն կիրառություն (ստորագիր, ստորուղի և այլն)։ Ինքնուրույն կիրառություն ունեցող արմատի հետ ստոր(ա)-ն բաղադրվել է 22 անգամ. (առաջին խումբ). ստորաբաժան, ստորագան, ստորադաս, ստորակարգ, ստորանակ, ստորաբարձ, ստորուղի և այլն։ Ինքնուրույն գործածություն չունեցող արմատի հետ (երկրորդ խումբ) միացել է 4 անգամ. ստորադիր, ստորամույձ, ստորանկ, ստորասույգ։ Մեկից ավելի բաղադրիչներ ունե-ցող և ինքնուրույն գործածվող բառահատվածների հետ բաղադրվել է 1 (երրորդ խումբ) 58 անգամ. ստորաբաժանել, ստորախմբել, ստորածած-կել, ստորահաբել, ստորաջնջել, ստորաստեղծական, ստորաբարձել և այլն. բազմաբաղադրիչ նախատիպերի հետ (չորրորդ խումբ) բաղադրություն չի կազմել, մեկից ավելի բաղադրիչներից կազմված նախատիպերի հետ (հինգերորդ խումբ), որոնք չունեն ինքնուրույն կիրառություն, բաղադրվել է 25 անգամ. ստորագրում, ստորադրյալ, ստորախմբում, ստորանկել, ստորաբարձանալ, ստորգետնյա, ստորեկրյա, ստործովյա, ստորջրյա և այլն։

Վերլուծական տվյալները ցույց են տալիս նախամասնիկի բառա-կազմական ցածր հնարավորությունները, նորակազմությունների ոլոր-տում նրա պասիվ ու ոչ գործուն դերը։

Վերլուծության արդյունքներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 22)։

Վեր(ա) —

Նախամասնիկն արդի հայերենում ունի միջինից բարձր կենսունակություն: Նա իր վերստին ու վրա իմաստներով մասնակցել է 723 կազմությունների, որոնց նախատիպերից 651 ունեն ինքնուրույն կիրառություն:

Ինքնուրույն գործածություն ունեցող միարմատ նախատիպերի հետ

Ա Ղ Յ Ո Ւ Ս Ա Կ 20

Ա Ղ Յ Ո Ւ Ս Ա Կ 21

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղոսներով
I	$\frac{9}{36}$	25,0
II	$\frac{1}{36}$	2,78
III	$\frac{22}{36}$	61,11
IV	$\frac{0}{36}$	0
V	$\frac{4}{36}$	11,11

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղոսներով
I	$\frac{5}{57}$	8,77
II	$\frac{3}{57}$	5,26
III	$\frac{18}{57}$	31,58
IV	$\frac{0}{57}$	0
V	$\frac{31}{57}$	54,39

(առաջին խումբ) բաղադրվել է 32 անգամ. վերագրավ, վերադաս, վերադարձ, վերակազմ, վերան, վերանկար, վերապահ, վերերգ, վերնուշ և այլն: Միարմատ, սակայն ինքնուրույն կիրառություն չունեցող, նախատիպի հետ բաղադրվել է (երկրորդ խումբ) միայն մեկ անգամ (վերադիր): Մեկից ավելի բաղադրիչներ ունեցող, ինքնուրույն գործածվող նախատիպերի հետ միացել է (երրորդ խումբ) 611 անգամ. վերաապահովագրել, վերաառեստվորել, վերաարտահանել, վերաբազափորում, վերաբաշխել, վերաբեմադրել, վերաբյուրեղանալ, վերաբուսնել, վերադարձնել, վերաքարմանալ, վերածամանում, վերախաղաղկել, վերածնվել, վերակշռում, վերահայտնել և այլն:

Երեք և ավելի բաղադրիչներից կազմված և ինքնուրույն գործածություն ունեցող նախատիպերի հետ (չորրորդ խումբ) միացել է 9 անգամ. վերաընդօրինակել, վերածամկետել, վերածամկետում, վերաիմաստավորել, վերաիմաստավորում, վերահամաբակալել, վերահամաբակալում, վերաուրակավորել, վերաուրակավորում:

Մեկից ավելի բաղադրիչներից կազմված, ինքնուրույն ու անկախ գործածություն չունեցող նախատիպերի հետ (հինգերորդ խումբ) բաղադրվել է 71 անգամ. վերաբերական, վերաիջատում, վերապատվություն,

վերադադրանկար, վերաուսուցել, վերլուծորեն, վերասաստություն և այլն:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ բոլոր երկրորդ և հինգերորդ խմբերում հանդես եկած նախամասնիկավոր բառերի նախատիպերի հետ (որոնք մասնիկից անկախ՝ ինքնուրույն գործածություն չունեն) մասնիկներն անմիջականորեն չեն միացել: Նրանք այդպիսիների հետ միացել են նրանց նախորդ փուլերում, քանի որ նախատիպ հիմքերն այդպիսի վիճա-

Ա Ղ Յ Ո Ւ Ս Ա Կ 22

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{22}{109}$	20,18
II	$\frac{4}{109}$	3,67
III	$\frac{58}{109}$	53,21
IV	$\frac{0}{109}$	0
V	$\frac{25}{109}$	22,94

Ա Ղ Յ Ո Ւ Ս Ա Կ 23

Խումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{32}{724}$	4,42
II	$\frac{1}{724}$	0,14
III	$\frac{611}{724}$	84,35
IV	$\frac{9}{724}$	1,24
V	$\frac{71}{724}$	9,81

կով որպես ինքնուրույն միավոր գոյություն չունեն: Որպես օրինակ վերցնենք վերախմբում բառը: Վերա— մասնիկն անմիջականորեն չի միացել խմբում նախատիպի հետ, որովհետև վերջինս այս ձևով որպես ինքնուրույն միավոր գոյություն չունի: Նախամասնիկը միացել է խմբում-ի նախորդ փուլում՝ խմբել բառի հետ և դարձել է վերախմբել, այնուհետև՝ վերախմբում:

Քննության առնելով վիճակագրական տվյալները, կարող ենք համոզվել, որ վեր(ա)— մասնիկն աղատորեն բառակազմական հարաբերությունների մեջ է մտնում գոյականների ու, հատկապես, բայերի հետ, մասնակցում նորակազմություններին, ստեղծում մասնագիտական տերմիններ. վերաբաժանել, վերաբաշխել, վերագնել, վերակենդանացնել, վերաշտել, վերածոտել, վերակարգ, վերավաճառք, վերադիր, վերավերակույրյուն, վերատպագրություն, վերադաստիարակություն, վերաշինություն, վերամրցավագ և այլն:

Փվային տվյալներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 23):

Տ—

Արդի հայերենում տ— նախամասնիկը գործուն ու կենսունակ չէ: Այն գործածվել է ընդամենը 64 կազմություններում՝ հաղորդելով նրանց

ժխտման, բացառման իմաստ։ Սրանց նախատիպերից 26-ն ունեն ինքնուրույն գործածություն։

Անկախ կիրառություն ունեցող միարմատ նախատիպերի հետ (առաջին խումբ) բաղադրվել է¹¹ անգամ. տգեղ, տգետ, տգույն, տկար, տկեր, տնաս, տհան, տձև, տմարդ, տճուն։

Անկախ կիրառություն չունեցող միարմատ (երկրորդ խումբ) բաղադրությունների հետ գործածվել է մեկ անգամ՝ տհաս։

Մեկից ավելի ձևույթներից կազմված, ինքնուրույն գործածություն ունեցող նախատիպերի հետ (երրորդ խումբ) բաղադրվել է 15 անգամ. տգեղադեմ, տգիտական, տգիտություն, տձևանալ, տձևացնել, տձևություն, տմարդաբար, տմարդանալ և այլն։

Ինքնուրույն գործածություն ունեցող բազմաբաղադրիչ նախատիպերի հետ (չորրորդ խումբ) բաղադրություններ չի ստեղծել։

Հինգերորդ խմբում հանդես են եկել այն բառերը, որոնց նախատիպերն առանց ա — ժխտական մասնիկի չեն կիրառվում (ինչպես վերևում նշել ենք՝ մասնիկը նախորդ փոփոխում է միացել նախատիպերի հետ)։ Դրանք 38-ն են. տգեղանալ, տգիտաբար, տգիտահալած, տգուեություն, տկարաթև, տկարակամ, տհաճորեն, տմարդի, տկարամտություն, տկարատեսություն, տհալություն և այլն։

Քանակական արդյունքներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 24)։

Տար(ա) —

Արդի հայերենում օգտագործվել է 326 բաղադրություններում, որոնց նախատիպերից 196-ն ունեն ինքնուրույն գործածություն։ Մասնիկն ունի օտար, հեռու, տարբեր, ինչպես նաև բացառման նշանակություններ։

Ժամանակակից լեզվում հանդես է գալիս, համեմատաբար, միջինից ցածր աղբյուրավետությամբ։ Սրա կենսունակությունն ու բառակազմական հնարավորությունները հիմնականում դրսևորվել են երրորդ ու առաջին խմբերում, որոնցում նախամասնիկն ակտիվորեն բառակազմական հարաբերությունների մեջ է մտել տարբեր արմատների ու հիմքերի հետ։

Միարմատ ու ինքնուրույն գործածություն ունեցող նախատիպերի հետ բաղադրվել է 63 անգամ. տարաբախտ, տարաբուն, տարագաղթ, տարագիծ, տարադաս, տարածամ, տարալեզու, տարածոց, տարականոն, տարակարգ, տարաչափ և այլն (առաջին խումբ)։

Միարմատ, սակայն ինքնուրույն գործածություն չունեցող նախատիպերի հետ հանդես է եկել (երկրորդ խումբ) 10 անգամ. տարաբարձ (հնց), տարաբեկ, տարադեպ, տարախոս, տարածփ, տարակարծ, տարակույս, տարամեծ, տարամիտ, տարապարտ։

Մեկից ավելի բաղադրիչներից կազմված, ինքնուրույն գործածություն ունեցող հիմքերի (նախատիպերի) հետ (երրորդ խումբ) բաղադրը-

վել է առավել ակտիվությամբ՝ 132 անգամ. տարաբաժանել, տարաբաշխում, տարաբնություն, տարադիտում, տարազգայնություն, տարակացություն, տարաշխարհական, տարատոնմիկ, տարաբեղուն, տարեմանություն, տարոռոշել, տարոռոշում, տարօրինակ, տարօրինապես և այլն: Ինքնուրույն գործածություն ունեցող, բազմաբաղադրիչ (երեք և ավելի) հիմքի հետ (շորրորդ խումբ) բաղադրվել է միայն մեկ անգամ. տարաշխարհիկություն:

Մեկից ավելի ձևույթներից կազմված, առանց մասնիկի ինքնուրույն չգործածվող նախատիպ հիմքերի հետ (հինգերորդ խումբ) հանդես է եկել 120 անգամ (այս բառերի հետ տար(ա) — մասնիկը բառակազմական-կառուցվածքային կապերի մեջ է մտել, ինչպես վերը նշել ենք, նույնպես նախորդ փուլերում). տարաբախտիկ, տարադիտություն, տարազարդություն, տարածամեակություն, տարալեզվություն, տարախոսություն, տարակարծություն, տարակենտրոնություն, տարաձայնություն, տարափոխիկություն, տարեկրյա և այլն:

Քանակական վերլուծությամբ ստացված արդյունքներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 25):

ՏԺ—

Սա ունի ժխտման, բացասման իմաստ: Արդի հայերենի արեւելահայ գրական տարբերակի համար յուրահատուկ չէ: Դրանով նոր բառեր չեն կազմվում: Այն գործուն ու կենսունակ չէ. մասնակցել է միայն հինգ կազմությունների. տժգին (անարգ), տժգնել, տժգույն, տժգունալ, տժգունացնել:

Սա ավելի յուրահատուկ է արեւմտահայ գրական տարբերակին, շնայած այնտեղ էլ նորակազմություններին չի մասնակցում և գործուն չէ: Արեւելահայ գրական տարբերակում համեմատաբար ավելի գործածական է սրա ձայնեղացված տարբերակը (դժ—), որի մասին խոսվել է վերևում:

Տրամ(ա)—

Մասնիկն արդի հայերենում ունի ցածր կենսունակություն: Այն գործածվել է 72 կազմություններում, որոնց նախատիպ հիմքերից 39-ը ինքնուրույն միավորներ են: Վերջիններիս հետ միանալով՝ հաղորդում է նրանց մի ծայրից մինչև մյուսը նշանակությունը:

Միարմատ նախատիպ հիմքերի (ինքնուրույն միավորների) հետ նոր բառ է կազմել (առաջին խումբ) 9 անգամ. տրամաբան, տրամագիծ, տրամագույգ, տրամախոն, տրամակաց, տրամակյուն, տրամանց, տրամաչափ:

Ոչ ինքնուրույն միարմատ նախատիպ հիմքերի հետ հանդես է եկել ընդամենը (երկրորդ խումբ) երեք անգամ. տրամադիր, տրամախոս և տրամատ:

Մեկից ավելի ձևայիններից բաղադրված, ինքնուրույն գործածություն ունեցող նախատիպ հիմքերի հետ (երրորդ խումբ) կազմություններ է ստեղծել 29 անգամ. տրամաբանական, տրամաբաշխական, տրամադատական, տրամադրություն, տրամախոսել, տրամախորհել, տրամաշափել, տրամաբոլել և այլն:

Բազմաբաղադրիչ (երեք և ավելի), ինքնուրույն գործածություն ունե-

Աղյուսակ 24

Աղյուսակ 25

Պումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{11}{64}$	17,19
II	$\frac{1}{64}$	0,
III	$\frac{15}{64}$	23,44
IV	$\frac{0}{64}$	0
V	$\frac{38}{64}$	59,38

Պումբ	Բառերի քանակը	Տոկոսներով
I	$\frac{63}{326}$	19,33
II	$\frac{10}{326}$	3,07
III	$\frac{132}{326}$	40,49
IV	$\frac{1}{326}$	0,31
V	$\frac{120}{326}$	36,91

ցող նախատիպ հիմքերի հետ շղթայական կազմություն է ստեղծել միայն մեկ անգամ. տրամաբանականություն:

Ոչ ինքնուրույն գործածություն ունեցող (առանց մասնիկի ինքնուրույն միավորներ չեն), մեկից ավելի ձևայիններից բաղկացած նախատիպ հիմքերի հետ կիրառվել է (հինգերորդ խումբ) 30 անգամ. տրամաբանաբար, տրամագծական տրամախոսություն, տրամաշափարկում, տրամատել, տրամատություն և այլն:

Առանձին խմբերով արտահայտված տվյալներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 26):

Փոխ(ա) —

Արդի հայերենում ունի միջինից ցածր կենսունակություն: Այն հիմնականում արտահայտում է փոխաբեմ և փոխադարձ նշանակությունները, որոնցով հանդես է եկել 180 բաղադրություններում: Սրանց նախատիպ հիմքերից 109 ինքնուրույն միավորներ են:

Մասնիկը որոշ ակտիվություն է ցուցաբերում մի շարք բայերի, գոյականների, ինչպես նաև սրանց ճյուղավորումների հետ կազմություններ ստեղծելիս: Տույց տանք ըստ առանձին խմբերի:

Անկախ գործածություն ունեցող միարմատ նախատիպերի հետ կառուցվածքային կապերի մեջ է մտել (առաջին խումբ) 18 անգամ (բոլորն

մասնիկ, խումբ	աՆ-	անդր/ա/	ապ/ա/	առ-	աբտ/ա/-	բաղ/ա/-	բաց/ա/-	գեր/ա/-	գեր-	դժ-	հնթ/ա/	ընդ-	ըստ-	հակ/ա/
№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
I	1046	13	41	35	47	3	8	82	6	6	49	16	0	64
II	46	0	7	11	6	2	2	12	0	0	1	7	0	6
III	2642	50	138	130	203	14	22	234	10	1	99	159	3	221
IV	174	0	4	0	1	0	1	4	1	0	5	0	0	8
V	2092	16	132	687	97	36	57	44	4	20	23	208	10	43
ընդամենը	6000	79	315	863	354	55	90	376	21	27	177	390	13	342
բառա- պաշար	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000
%	3,95	0,05	0,21	0,57	0,23	0,04	0,06	0,25	0,01	0,02	0,12	0,26	0,01	0,23

մասնիկ, խումբ	համ/ա/-	հար, ա/	մակ/ա/	ներ/ա/	շաղ-	շ-	պար/ա/	ստոր/ա/	վեր/ա/	տ-	տար-	տժ-	տրամ/ա/	փոխ/ա/
№	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
I	186	60	28	29	1	6	5	22	32	11	63	2	9	18
II	23	10	5	4	0	1	3	4	1	0	10	0	3	2
III	368	73	83	262	8	22	18	58	611	15	132	1	29	88
IV	6	0	0	0	1	0	0	0	9	0	1	0	1	3
V	157	53	30	80	1	4	31	25	71	38	120	2	30	69
ընդամենը	740	196	146	375	11	36	57	112	724	64	426	5	72	180
բառա- պաշար	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000	152000
%	0,49	0,13	0,1	0,25	0,01	0,02	0,04	0,07	0,48	0,04	0,21	0,003	0,05	0,12

էլ գոյական անուն). փոխաբան, փոխազգեստ, փոխահերք, փոխանդամ, փոխանուն, փոխապար, փոխատունկ, փոխաբծեք, փոխաբա, փոխերեց, փոխնաց, փոխնիշ և այլն: Անկախ գործածություն չունեցող միամատ նախատիպերի հետ հանդես է եկել ընդամենը երկու անգամ (երրորդ խումբ). փոխատու, փոխնակ:

Մեկից ավելի ձևույթներից բաղադրված, ինքնուրույն գործածություն չունեցող նախատիպ հիմքերի հետ կառուցվածքային հարաբերություններ

Աղյուսակ 26

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղանիքով
I	$\frac{9}{72}$	12,5
II	$\frac{3}{72}$	4,17
III	$\frac{29}{72}$	40,28
IV	$\frac{1}{72}$	1,39
V	$\frac{30}{72}$	41,67

Աղյուսակ 27

Խումբ	Բառերի քանակը	Տեղանիքով
I	$\frac{18}{180}$	10,00
II	$\frac{2}{180}$	1,11
III	$\frac{88}{180}$	48,89
IV	$\frac{3}{180}$	1,67
V	$\frac{69}{180}$	38,33

է ստեղծել (մեծ մասամբ բայերի, բայարմատների ու գոյականների հետ) 88 անգամ (երրորդ խումբ). փոխաբեռնել, փոխաբեռնում, փոխաբերել, փոխաբերում, փոխաբեռակել, փոխազնացություն, փոխազդել, փոխազդեցություն, փոխանշառել, փոխանցիկ, փոխաբայական, փոխազնապետ, փոխմեծություն, փոխօգնել, փոխօգնություն և այլն:

Բաղմաբաղադրիչ (երեք և ավելի), ինքնուրույն գործածություն չունեցող նախատիպ հիմքերի (չորրորդ խումբ) հետ կառուցվածքային շղթա է ստեղծել 3 բառերում. փոխնահանգապետական, փոխնահանգապետություն, փոխանդակալություն:

Մեկից ավելի ձևույթներից կազմված, մասնիկից անկախ՝ ինքնուրույն կիրառություն չունեցող նախատիպերի հետ գործածվել է 69 անգամ (հինգերորդ խումբ). փոխաբերական, փոխակերպում, փոխանցիչ, փոխգլխություն և այլն:

Քանակական տվյալներն արտահայտենք աղյուսակով (№ 27):

Այժմ արդեն կարող ենք տալ բոլոր նախամասնիկների վերաբերյալ վիճակագրական վերլուծության ամփոփիչ տվյալները (աղյուսակ № 28): Ըստ որում յուրաքանչյուր մասնիկի ընդհանրական տվյալը դիտում ենք նաև ամբողջ բառապաշարի հետ (նկատի ունենք Հ. Խ. Բարսեղյանի վե-

ըրոհիշյալ բառարանի լրիվ ծավալը՝ 152000 բառ)՝ տոկոսային հարաբերության մեջ, այսինքն պարզում ենք, թե տվյալ մասնիկով կազմություններն ինչ կշիռ ունեն արդի հայերենում:

Ներկայացնում ենք նաև մասնիկների ու նախատիպ հիմքերի փոխհարաբերության քանակական տվյալները, նշելով, թե մասնիկին հաջորդող բառհատվածը (նախատիպը) առանձին գործածություն ունի, թե՛ ոչ (աղյուսակ № 29), ինչպես նաև դրանց տոկոսային հարաբերությունը՝ բառապաշարի ծավալի հետ (աղյուսակ № 30):

Աղյուսակ 29

№	Մասնիկ	Քանակը	Ինքնուրույն նախատիպ հիմքեր	Ոչ ինքնուրույն նախատիպ հիմքեր
1	ան-	6000	3862	2138
2	անդր (ա)-	79	63	16
3	ապ (ա)-	315	183	132
4	առ-	863	165	698
5	արտ (ա)-	354	251	103
6	բաղ (ա)-	55	17	38
7	բաց (ա)-	90	31	59
8	գեր (ա)-	376	320	56
9	դեր-	21	17	4
10	դժ-	27	7	20
11	ենթ (ա)-	177	153	24
12	ընդ-	390	175	215
13	ըստ-	13	3	10
14	հակ (ա)-	342	293	49
15	համ (ա)-	740	560	180
16	հար (ա)-	196	133	63
17	մակ (ա)-	145	111	135
18	ներ (ա)-	375	291	84
19	շաղ-	11	10	1
20	չ-	36	31	5
21	պար (ա)-	57	23	34
22	ստոր (ա)-	112	80	32
23	վեր (ա)-	724	652	72
24	տ-	64	26	38
25	տար-	326	196	130
26	տժ-	5	3	2
27	տրամ (ա)	72	39	33
28	փոխ (ա)	180	109	71

Ամփոփելով՝ կարող ենք ասել, որ վիճակագրական ուսումնասիրության միջոցով հնարավորություն ընձեռվեց պատկերելու արդի հայերենի նախամասնիկների բառակազմական օրինաչափություններն ու յուրահատկությունները:

Քանակական ամբողջական արդյունքները հավաստի ճշգրտությամբ ընդգծում են բառակազմական միավորների (նախամասնիկների) կեն-

սոսնակութունն ու արդյունավետութունը, բնութագրում նաև այդ նույն միավորների ակտիվութունն ու պասիվութունը:

Իհարկե, քանակական այդ շահանիշները բնորոշում են բառակազմական նշված միավորների տարբեր կողմերը: Արդյունավետութունը ցույց է տալիս, թե սովյալ միավորն ինչ ծավալի բառակազմական բաղադրութուններ է ստեղծում: Կոնկրետ ուսումնասիրութունները, ինչպես տեսնում ենք, հնարավորութուն են տալիս նշելու քանակական այն սահմանը, որը դառնում է բառակազմական այս կամ այն միավորի արդյունավետության, կենսունակության շահանիշը:

Բառակազմական միավորի ակտիվութունը կապված է այն բանի հետ, թե նա ինչպե՞ս է հարստացնում նորակազմութունների ցանկը:

Նշված հասկացությամբ արդյունավետութունը տվյալ միավորի բառակազմական ընդունակութունների ու հնարավորութունների կոնկրետ դրսևորման ծավալային արժեքն է, իսկ ակտիվութունն արտացոլում է բառակազմական ցանկի բաց կամ փակ լինելը:

Այդ տեսակետից էլ կարելի է ընդգծել, որ ժամանակակից հայերենի նախամասնիկների շարքում ամենաբարձր արդյունավետութունն ունի ան-մասնիկը, որը մեծ կենսունակությամբ մասնակցում է հազարավոր կազմութունների ու նորակազմութունների:

Միջինից բարձր արդյունավետութուն ունեն առ—, համ(ա)—, վեր(ա)—, նախամասնիկները: Սրանցով բաղադրվում են բառակազմական ծավալուն շարքեր: Համեմատական կարգով՝ սրանք ունեն նաև միջինից բարձր ակտիվութուն՝ նորակազմութունների շարքում:

Միջին արդյունավետությամբ առանձնանում են ապ(ա)—, արտ(ա), գեր(ա)—, ընդ—, հակ(ա)—, ներ(ա)— և տար— նախամասնիկները:

Միջինից ցածր արդյունավետութուն ունեն ենթ(ա)— հար(ա)—, մակ(ա)—, ստոր(ա)— և փոխ(ա)— նախամասնիկները:

Ընդհանրապես գործուն ու արդյունավետ չեն հետևյալները՝ անդր(ա)—, բաղ(ա)—, բաց(ա)—, դեր—, դժ—, ըստ—, շաղ—, շ—, պար(ա)—, տ—, տժ—, տրամ(ա)—:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1 Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան 1965:

2 Աբրահամյան Ս. Գ., Պառնապյան Ն. Ա., Օճաճյան Հ. Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 2, Երևան 1974:

3 Գալստյան Ս. Ա., Ածանցումը և ածանցները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1978:

4 Էլոյան Ս., Ածանցները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1963:

5 Մուրավյան Ա. Ա., Հայոց լեզվի բառային կազմը, Երևան, 1955:

6 Զառուկյան Գ. Բ., Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974:

- 7 Ջանովյան Գ. Բ., Աղայան Է. Բ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա., Հայոց լեզու, Երևան, 1980:
- 8 Вопросы анализа текста, Ереван, 1975.
- 9 Засорина Л. Н., Автоматизация и статистика в лексикографии, Л., 1966.
- 10 Карацук П. М., Словообразование английского языка, М., 1977.
- 11 Кодухов В. И., Введение в языкознание, М., 1979.
- 12 Кубрянова Е. С., Что такое словообразование? М., 1965.
- 13 Левковская К. А., Лексикология немецкого языка, М., 1956.
- 14 Смирницкий А. И., Лексикология английского языка, М., 1956.
- 15 Статистика речи, Л., 1968.